

MARGIT KAGADZE INGER KRAAV KATRIN KULLASEPP

PEREKONNAÕPETUS

INIMESEÕPETUSE ÕPIK GÜMNAASIUMILE

SISUKORD

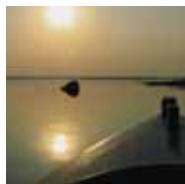
1. Kooselu vormid ja ülesanded 6
 - 1.1. Perekond – lihtne ja keeruline 7
 - 1.2. Abielu ja paarisuhte kohta kasutatavad terminid 8
 - 1.3. Perekonna ülesanded 14

2. Muistest perest tänapäeva perekonnani 20
 - 2.1. Perekonna ajaloost – kuidas elati enne XX sajandit 21
 - 2.2. Tänapäeva perekond Eestis 33

3. Armumine ja armastus 36
 - 3.1. Suhete kujunemise nurgakivid 37
 - 3.2. Armumine kui lähedussuhete algus 39
 - 3.3. Armastuse teooriad 42

4. Seksuaalsus inimese elus 52
 - 4.1. Seksuaalsuse tähendus ja mõtteviis 53
 - 4.2. Seksuaalne areng ja eneseleidmine lapseest noorukieani 59

5. Seksuaalsuhted ja -käitumine noorukieas 66
 - 5.1. Esimesed intiimsed lähenemiskatsed 67
 - 5.2. Otsustamist mõjutavad tegurid – kas olen seksuaalvahekorraga hiljaks jäänud või tuleks veel oodata? 68
 - 5.3. Nauditav ja turvaline seksuaalvahekord 70
 - 5.4. Kui kõik ei lähe nii, kui on soovitud – kust leida abi? 79

6. Paarisuhte suunas 84
 - 6.1. Üksik olemine kui eluviis 85
 - 6.2. Soov ja valmisolek paarisuhteks 87
 - 6.3. Sobiva kaaslase valik 88

7. Suhte areng ja abielu 94
 - 7.1. Abiellumise mõte ja tavad 95
 - 7.2. Paarisuhte algperiood: lähemalt tutvumine ja ühtesulamine 98
 - 7.3. Paarisuhte teine periood: eraldumine 102
 - 7.4. Paarisuhte kolmas periood: kaaslus 105

- 8. Lapseootus ja sünd 110
- 8.1. Lapse saamise otsust mõjutavad tegurid 111
- 8.2. Viljastumine ja rasedus 113
- 8.3. Partnerite kohanemine rasedusega 115
- 8.4. Lastetus ja adopteerimine 119
- 8.5. Lapse sünd ja elumuutused 120

- 9. Vanemlus ja lapse areng 126
- 9.1. Vanemluse kujunemine ja mõjutegurid 127
- 9.2. Lapse areng ja arenguperioodid 137

- 10. Perekond ja kasvatus 148
- 10.1. Kasvatuspõhimõtted 149
- 10.2. Laste arv, õnnaspositsioon ja -suhted 158

- 11. Pere argipäev ja suhte probleemid 164
- 11.1. Rituaalide osatähtsus peres 165
- 11.2. Pere majanduselu korraldamine 166
- 11.3. Andmine ja saamine suhetes 170
- 11.4. Konflikt kui suhte probleemi väljendus 173
- 11.5. Lahenduste leidmise suunas 177

- 12. Kriisid peres ja toimetulek 182
- 12.1. Lahkumine – põhjused, tagajärjed ja valikud 183
- 12.2. Lähedase surm ja lein 190

- 13. Perekond inimese elukaares 196
- 13.1. Perekond inimese elukaares 197
- 13.2. Side põlvkondade vahel 201

Soovitav lisalugemine ja kasutatud kirjandus 205
Sõnaseletused 209

Sõnastikus on seletatud tekstis tärniga (*) märgitud sõnad ja väljendid.

KOOSSELU VORMID JA ÜLESANDED

1.1. PEREKOND – LIHTNE JA KEERULINE

1.2. ABIELU JA PAARISUHTE KOHTA KASUTATAVAD TERMINID

1.3. PEREKONNA ÜLESANDED

Mis on perekond? Mis on ühist, mis erinevat kooselul, abielul, vabaabielul? Milleks on perekonda vaja?

Perekonda kuulumist ja peretunde olemasolu on inimene tähtsustanud läbi sajandite. Perekonda on mõistetud erinevalt, aga just perekonnast, kuhu inimene sünnib, on olulisel määral sõltunud see, kelleks ta saab, kes teda elus toetab, millised on tema kohustused ning õigused. Ja seda mitte ainult lapsena, vaid ka täiseas.

Igapäeva elu rutiinis võib inimene unustada, kui võrd oluline perekond ikkagi on, mida pakub ja mida nõuab, et kodus valitseks harmooniline õhkkond. Järgnevalt tulebki juttu perekonna mitmetahulisest olemusest ja vormidest. Samuti sellest, milliseid ülesandeid perekond üksikisiku ja ühiskonna elus täidab.

1.1. PEREKOND – LIHTNE JA KEERULINE

Mida paremat üks laps veel võiks tahta, kui seda, et ta vanemad on õnnelikud ning armastavad teineteist ja oma lapsi. Kui see oleks minu teha, siis soovin, et selliseid perekondi oleks rohkem. Regiina mõtteid konkursilt „Vanemate lugu“

Perekonda võib pidada keskseks elamise vormiks – enamik inimesi sünnib perekonda ja loob mingil eluperioodil oma perekonna. Inimene vajab perekonda, ehkki erinevatel eluperioodidel eri moodi. Elades perekonnas ja suheldes inimestega, kes samuti kuuluvad perekondadesse, peaksime hästi teadma, mis perekond on. Ometi on mõistet *perekond* äärmiselt raske määratleda.

Tavakeeles kasutatakse sõna *perekond*, rääkides nii elust tänapäeva Eestis kui teistel aegadel teistes kultuurides. Tegelikult sõltub perekonna olemus konkreetselt ajastust ja kultuuritaustast, nii et tegemist on üsna erinevate nähtustega. Raske oleks loetleda kõiki valdkondi, mis perekonda mõjutavad: teadus ja tehnika, tootmine ja tarbimine, rahvusvahelised suhted. Kõik, mis ühiskonnas toimub, kajastub tegelikult ühel või teisel viisil perekonnaelus. Ühelt poolt muutub perekond, teiselt poolt inimese võime näha ja analüüsida perekonnas toimuvat.

Postmodernistlikule ühiskonnale on iseloomulik **perevormide mitmekesisus**. Üha enam tajutakse, et ei ole ega saagi olla üht õiget ja head vormi, üht õiget eluviisi. Kasvanud on inimese **võimalus valida**, missuguse perekonna ta loob või kas üldse loob. Avaram kui varem näib olevat võimalus muuta kord langetatud otsust ja valida uuesti. Teisisõnu – võimalik on otsida ja leida just niisugune lähisuhe, mis rahuldab ja õnne pakub. Samas suureneb sellega **isiklik vastutus**: iga valik tähendab

ühtlasi millestki loobumist. Minevikus elas enamik inimesi pereelu üldkehtivatele tavadele toetudes. Täisealiseks tunnistamine andis õiguse otsida kaasa, kellega abielluda ja elada, kasvatades lapsi ja hankides eluks vajalikku, kuni surm lahutab. Tänapäeval on tõusnud vastutus, sest tegemist on isenda valiku ja selle tagajärgedega. Eluga on keerulisem toime tulla, inimese peab olema valmis kohtuma üha uute olukordade ja väljakutsetega. Teadmised perekonna olemusest, inimsuhetest üldse ja paarisuhetest eriti, vanemlusest* ja lapsest võivad siin abiks olla. Pereelu sujumise ja pere liikmete heaolu nimel tuleb tegutseda.

Perekond on oluline mitte ainult indiviidi, vaid ka ühiskonna seisukohalt. Väärtusi antakse põlvkonnalt põlvkonnale edasi just perekonnas. Perekonnas kogeb laps, mil viisil mees ja naine elu näevad ning sündmustele reageerivad. Ta näeb, milline on mehe ja naise roll, erinevused ja sarnasused, kuidas nad teineteist toetavad ja täiendavad. Siit kasvab välja arusaamine maskuliinsusest* ehk mehelikkusest ja feminiinsusest* ehk naiselikkusest, mis valmistab inimest ette sugupoolte kooseluks vastavalt ühiskonna tavadele. Laps õpib käituma lapsena, omandades ühtlasi piisava hulga malle ehk mallirepertuaari* täiskasvanu rolli täitmiseks. Perekond on ka esimene koht, kus laps tajub ja õpib arvestama seksuaalsust. Kasvavale lapsele vahendab perekond maailmas toimuvat, selgitades ja toimides vajaduse korral kaitsva filtrina.

1.2. ABIELU JA PAARISUHTE KOHTA KASUTATAVAD TERMINID

On kodu see, kus ikka keegi
meid ootab päeva lõpus taas.

See täituv ootus ongi see, mis
teeb kodu koduks, kandjaks maa.

On kodu see, kus neljast silmast
saand peagi kuus, saab targu veel.
Need silmad suurimad on ilmas – käib
neist ja neisse teede tee.

Arvi Siig

Kohe tulevad
ema ja isa!

Perekonnast rääkides kujutleme seda tavaliselt niisugusena, nagu perekond meid ümbritsevas maailmas on või lähiminekus oli.

Argiteadvuses on perekond pikka aega koosnenud abielus olevast heteroseksuaalsest* paarist lastega. Niisuguses perekonnas on ema, isa ja paar last, vahel kuulub sellesse ka vanavanemaid.

Perekond on aga muutunud, nagu ka perekonna ülesanded ja perekonda puudutav terminoloogia. Vanad sõnad on omandanud uue tähenduse, mõni uus sõna võib tähistada ammu tuntud nähtust. Tähtis on see, et me sõnu, mida kasutame, ühtmoodi mõistaksime.

Terminoloogia korrastamist raskendab asjaolu, et nimetuste lähtekohad on erinevad. Oma osa on sisulistel kaalutlustel, aga oskussõna teket mõjutab sageli ka kasutaja maitse. Võõrkeeltest tehtud otsetõlgete alusel kujunevad uued mõisted. Järgnevalt on terminite lahtimõtestamisel lähtutud Eesti perekonnauurijate, eelkõige Dagmar Kutsari ja Ene-Margit Tiidu töödest.

PEREKONNA MÕISTE MITU TAHKU

Kaugemas minevikus peeti perekonnaks kõiki ühisesse majapidamisse haaratud inimesi: perekonna pea (enamasti mees) valitses nii oma naist ja lapsi kui ka samas majapidamises tegutsevaid sugulasi ja teenijaskonda.

Tänapäeval öeldakse perekonna mõistet lahti seletades sageli, et perekond on rühm, mis koosneb mehest, naisest ja nende järglasest/järglastest. See on siiski vaid üks perekonna vormidest. Perekonnaks peetakse ka sotsiaalset rühma, mille moodustavad vähemalt üks vanem ja laps (sealhulgas lapsendatud). Perekonna moodustavad kaks kooselavat täiskasvanut, ehkki neil pole veel lapsi või siis elavad lapsed juba omaette. Eriarvamusi tekitabki küsimus omavahel tihedate sugulussidemetega seotud inimestest, kes asuvad elama eraldi, näiteks kui täiskasvanud laps kolib õppeperioodil oma korterisse. Mis hetkel lakkavad nad olemast perekonnaliikmed?

Nii ongi püütud perekonda möödunud sajandi keskpaigast alates määratleda suhetest lähtudes. Paljude arvates teevad perekonnast perekonna **inimestevahelised tunded ja suhted** – omavaheline lähedus, hoolimine, lojaalsus, toetus ja armastus. On isegi öeldud, et perekond on ainuke koht maailmas, kus inimest armastatakse mitte sellepärast, mida ta teeb või annab, vaid selle eest, et ta on see, kes ta on.

Nii ongi väidetud, et perekond on väike sotsiaalne grupp, mille liikmed on seotud vastastikuse lojaalsuse ja positiivsete emotsioonidega ning pikaajalise ühise majapidamisega. Kas see on nii? Kas igas perekonnas valitseb kõikide perekonnaliikmete vahel tingimusteta, omakasupüüdmatu armastus, mis muudes gruppides puudub? Ka lähedastest sõpradest koosneva grupi liikmed tunnevad sügavat poolehoidu, armastust ja tahet üksteist raskustes toetada. Perekonnaski pole emotsioonid alati positiivsed, tuntakse kurbust, pettumust ja viha ning mõne perekonna mõni liige kannatab armastuse puudumise all. Näib õigem emotsioonid määratlusest välja jätta ja rõhutada lisaks perekonnaliikmete vastastikustele suhetele ka perekonnaliikmete õigusi ja kohustusi.

Perekond on abielul või veresugulusel põhinev väike grupp, mille liikmeid seob ühine olme, vastastikune abi ja moraalne vastutus.

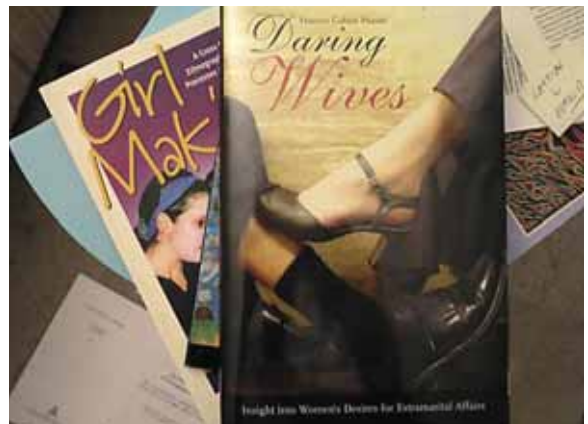
Praegu uudsenäivad kooseluvormid on läänemaailmas eksisteerinud juba mitmete sugupõlvede jooksul, ehkki vähesel määral. Seni peeti neid kas erandlikuks, ebasoovitavaks või lausa haiglaslikuks (näiteks kahe mehe kooselu perekonnana). XX sajandi lõpp on toonud kaasa sallivuse tõusu. Inimesed liiguvad rohkem ringi, meedia ja kirjandus vahendavad lugusid

kaugetest maadest. Nii on järk-järgult kadumas või juba kadunudki ettekujutus, et kohalikud tavad on ainuõiged. Kooseluvormide mitmekesisus on tõusnud, sagenenud on vabaabieliu ja abielulahutus, kasvanud on pereliikmete autonoomsus. Seksuaalelu on muutunud endisest vabamaks, sagenenud on abielueldsed ja abieluvälised seksuaalsuhted.

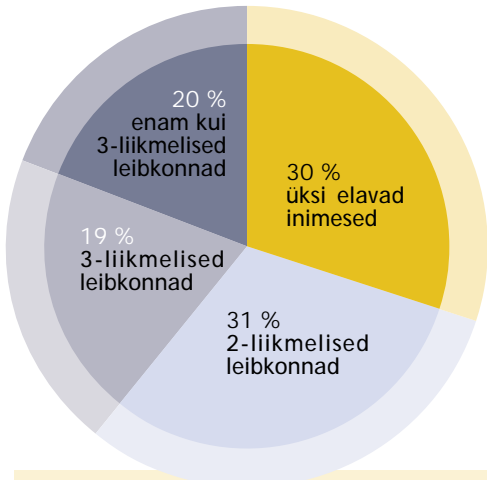
Kõige üldisem oskussõna, mida inimeste kooselamisest kõneldes sõna *perekond* kõrval kasutatakse, on **leibkond***. Leibkond on struktuuriline ja majanduslik kategooria. Leibkonna mõistet kasutatakse eelkõige riigistatistika huvides.

Eesti Statistikaameti ametliku määratluse alusel on **leibkond ühisel aadressil elav inimeste rühm, kes kasutab ühiseid raha- ja/või toiduresse ning kelle liikmed ise tunnistavad end üheks leibkonnaks**.

Ehkki kõnekäänd *leibu ühte kappi panema* viitab abiellumisele ja ühise perekonna moodustamisele, ei ole leibkond perekonnavorm. Selle võivad moodustada lühemaks või pikemaks perioodiks sõbrad, õpingukaaslased või muud inimesed. Leibkonna põhitunnus on just elu ühises ruumis majapidamistööid ja -kulusid jagades. Omaette leibkonna moodustab ka ükski elav indiivid.

Kirjandus kajastab elu,
elud – kirjandust?

EESTI LEIBKONNAD

Keskmiselt on Eestis leibkonnas 2003. aasta andmetel 2,4 liiget. Kellegagi koos elab Eesti elanikest umbes kaks kolmandikku – üksi elavad inimesed moodustavad viimase rahvaloenduse andmetel ligi kolmandiku (30%) leibkondadest. Need on peamiselt eakad inimesed, aga ka noored, kes on lahkunud lapsepõlvkodust ega ole veel oma peret loonud. Teise kolmandiku (31%) moodustavad 2-liikmelised leibkonnad, eelkõige keskealised ja vanemad abielupaarid, kelle lapsed on kodunt lahkunud, aga ka lapsega üksikvanemad. Peaaegu viiendikus (19%) leibkondadest on 3 liiget, enam kui 3-liikmelisi leibkondi on ainult viiendik (20%) kõigist leibkondadest.

Kodunt lahkumine ja oma leibkonna moodustamine toimub Eestis suhteliselt hilja, paljud noored täiskasvanud omandavad veel vanemate leivas elades harridust ja otsivad tööd.

Allikas: Tiit, Kutsar, 2002

PEREKONNATÜÜBID

Perekonnatüüpidest võib eristada peamiselt kaht, mil on omakorda alaliike.

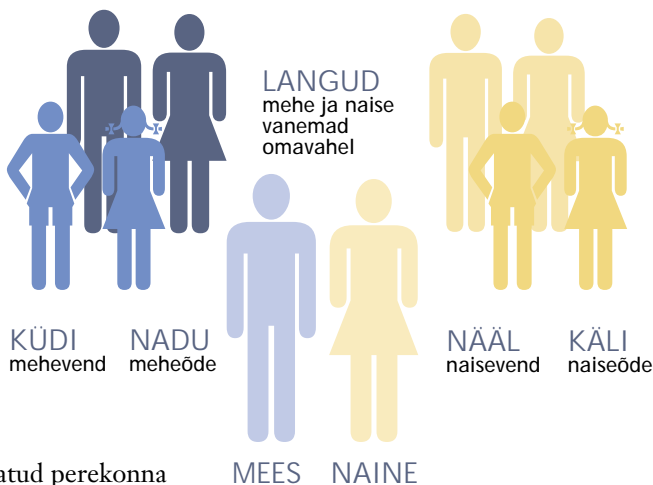
Tuumperekond* on perekond, mille moodustavad kas abikaasad või abikaasad ja nende üks või mitu alaealist last. Sünonüümideks kasutatakse nimetusi **tuumikpere***, **nuklearpere***, ka **põhiperekond***. Tuumperekonna alatüübi moodustab **mittetäielik tuumperekond**, mis koosneb ühest vanemast koos alaealise lapse või alaealiste lastega. Seega koosneb tuumpere vanemast (vanematest) ja lapsest (lastest), kusjuures tegemist on mitte rohkema kui kahe sugupõlvega. Tuumperekonna mõiste ei ole seotud vanemate abielusuhete olemasolu või puudumisega.

Laiendatud perekonda* kuulub lisaks tuumperekonnale veel täiendavaid liikmeid, kes kõik on omavahel lähisugulus-, partnerlus- või hõimlussuhteis (hõimlus* on abiellumise kaudu tekkiv sugulus). Sageli kuulub laiendatud perekonda rohkem kui kahe sugupõlve liikmeid, aga võimalik on ka õdede-vendade perekondade elu ühise leibkonnana.

Kaua aega oli laiendatud perekond kogu Euroopas ja ka Eestis kõige üldisem perekonnatüüp, tagades pereliikmeile igapäevase abi ja toe raskustes. Laienenud perekonda kuulusid ühe või teise abikaasa ema-isa, vahel ka vallaliseks jäänud tädid või onud, õnnaksed* ehk õed-vennad.

Laienenud perekonna tähtsus ühiskonnas on vähenenud seoses individualiseerumise, rände ja linnastumisega. Inimesed vahetavad elupaika, et vanemad saaksid tööd ja lapsed võimaluse koolis käia. Elukohavahetus viib sageli linna, kus pole ruumi ega võimalust suure perena elada. Ent ka siis, kui tingimused võimaldaksid mitme (enam kui kahe) põlvkonna kooselu, eelistatakse enamasti privaatsemat elu tuumperekonnana.

Abielu kaudu tekkinud suhete alusel saadud uued rollid – nimetused, mida traditsiooniliselt on kasutatud vastavalt siis kas mehe või naise perekonnaliikmete kohta.

Vahel kasutatakse laiendatud perekonna kohta nimetust **suurpere***. See on paindlikum, seda on mugavam kasutada, ent see pole nii täpne. Suurpereks nimetatakse vahel ka suurt peret, kus võib olla kaks sugupõlve, aga palju lapsi.

Tuumperekonna näol on tegemist praegu kõige enam levinud peretüübiga läänemaailmas, sealhulgas Eestis. See perevorm toimib suhteliselt hästi, ehkki tuleb arvestada ka selle nõrka külge: perekonnaliikmeid on väga raske asendada, ühe lapsevanema haigus või pikaajaline äraolek muudab perekonna toimetuleku väga keeruliseks. Seetõttu on tuumperekond aldis sise- ja väliste häirivatele teguritele. Perekonda võib nõrgendada ka sidemete puudumisest tulenev juurtetuse tunne. Tänaelust võib sageli näha, et suurpere puudumist korvavad näiteks suhted sõpradega või lähedal asuvate sugulastega. Näiteks suheldakse noorte perekondadega, kus kasvavad sama vanad lapsed, või siis toetavad vastastikku teineteist õnnaste perekonnad.

Laiendatud perekonna ühine majapidamine ja tööjaotus võimaldab hoolitseda laste ning vanurite eest. Klassikalist suurperet vaevalt enam leidub, küll aga katsetavad kooselu vanematega vahel noored, eriti üksikhooldajad. Selline pere toimib sageli peaaegu nagu omaaegne suurpere.

TÄNAPÄEVA TUUMPEREKONNA ISELOOMUSTUS

- Tuumperere aluseks olev abielu (kooselu) põhineb varasemaga võrreldes enam abiellujate emotsionaalsel suhtel.
- Abikaasa valik sõltub eelkõige abiellujatest, suguvõsal ei ole olulisi õigusi ega majanduslikku huvi noorte abielu suhtes. Suguvõsa ei määra abiellumise aega.
- Abikaasad kontrollivad ja reguleerivad ise laste arvu vastavalt oma tarvetele ning võimalustele.
- Sugulased ei kuulu enam stabiliseeriva jõuna perekonda ega osale pere argipäevas. Nende osavõtt ja toetus on tavaline erakordseil juhtudel, näiteks raske haiguse või õnnetuse puhul.
- Perekond on bilineaarne*, mis tähendab, et mõlema abikaasa suguvõsal on ühesugune tähtsus. Abielupaari elukoht ei olene sugulussuhetest. Perekonnaliikmeil võib vastavalt taustale olla erinev käsitlus suguvõsa traditsioonidest.

Allikas: Tiit, Kutsar, 2002

Üsna tavaline on tänapäeval ka **mitte-täielik perekond** ehk **üksikvanemapere***. See on ühe vanemaga perekond, mis koosneb kas isast või emast lapsega/lastega. Üksikvanem võib olla lesk, vallaline, lahutatud või vabaabieliu lõpetanud. See peretüüp on kõige tundlikum sise- ja välismõjude suhtes, sest kahe lapsevanema kohustused on jäänud ühe kanda.

Eestis on üksikvanemaga perede arv suhteliselt suur, umbes kuuendik naistest ja mõni protsent meestest kasvatavad last/lapsi üksi. Selle põhjuseks on eelkõige lahutused ja vallassünnid*, harvem ühe vanema surm. Pereuurijate andmeil pole siiski kuigi tavaline, et laps kogu lapsepõlve üksikvanemaperes kasvaks. Suurem osa kasvuajast möödub lastel kahe vanemaga peres, üks vanemaist võib seejuures olla kasu- vanem*.

Kuigi (abieliu)lahutust tajutakse kriisina, on suur osa lahutanuist valmis uueks paarisuhteks. Meestel õnnestub taasabiellumine kergemini kui naistel, samas võib mees kogeda üksikvanema rolli raskemana kui naine.

Uuspere* on peretüüp, mille vähemalt ühel liikmel on olnud oma tuumperekond, st ta on enne korduskooselu olnud abielus/vabaabieliu. Niisugune korduskooselu võib olla ka vabaabieliu.

Võib eristada traditsioonilist uusperet – ajaloost tuntud vormi, kus pere koosneb eri soost täiskasvanutest, kel on lapsi, aga kõik lapsed pole ühised, täiskasvanuist üks või mõlemad on lesed. Modernne uuspere tekib enamasti eelnevate perekondade lagunemise tõttu. Uus on asjaolu, et üks lapsevanemaist elab väljaspool perekonda, võimalik on mitme ema või isa olemasolu. Uuspere täiskasvanud liikmed võtavad korraga vastu nii abikaasa- kui ka lapsevanema- rolli, vähemalt üks vanematest saab kasu- vanemaks. Uuspere täiskasvanud liikmed võivad vahetuda suhteliselt kiiresti, kiiremini kui tuumperes, eriti kui tegemist on vabaabieliuga. Tuumperega võrreldes on

uuspere struktuur keerulisem ja sidemed pereliikmete vahel nõrgemad. Sagedamini on tegemist kasuisaga, kes liitub naise ja ta lastega. Abielulahutuse järgselt säilivad laste suhted bioloogilise isaga sagedamini kui vaba kooselu lagunemise järel. Kasu- emaga perekondi, kus naine on liitunud mehe ja tema lastega, on märksa harvem. Uuspere võivad moodustada ka kaks ühinevat üksikhooldajaperet. Uuest suhtest võib sündida ühiseid lapsi. Uusperega ko- hanemine nõuab pereliikmeilt enam kui tavalise perekonna loomine, õnnestumise tagatis on hästi töötav paarisuhe.

Lasteta abielupaar* – paar, kes pole veel lapsi soovinud või saanud või kelle lapsed on juba kodunt lahkunud.

Lasteta abielupaar on Eestis peretüüpi- dest esinemissageduselt kolmandal kohal, Soomes veelgi sagedasem. Siia kuuluvad noored paarid, kes pole veel lapsi soovinud või saanud – Eestis elab noorpaar lasteta leibkonnana alla aasta. Sagedamini moodustavad lasteta paari keskealised või eakad inimesed, kelle lapsed on juba kodunt lah- kunud. Uue nähtusena on Euroopas levi- nud vabatahtlik lapsetus: noored elavad küll koos, aga pühenduvad tööle ja mee- lahutusele. Nad teenivad hästi, liiguvad ringi, neil on oma sõpradering ja hobid. Laste saamist lükatakse edasi. Võimalik siiski, et paljud paarid enne fertiilse* ehk viljaka ea lõppu ikkagi otsustavad ka üks- kaks last saada.

Perekondi võiks liigitada ka laste arvu järgi – ühelapseline pere, kahelapseline pere jne.

Üha sagedamini kohtame Euroopas perekondi, kus kasvab lapsendatud laps/ lapsi. Sama tendents näib olevat ka Eestis.

KOOSLUVORMIDE MITMEKESISUS

Rääkides abielulisest suhtest eri kultuurides, pole õige kujutleda, et see on tingimata paarisuhe, kus abiellunud on üks mees ühe naisega. Minevikus on esinenud ja praegugi kohtab mitmeid variante, mille jaoks on kasutusel ka vastavad terminid. Monogaamia* ehk ainuabielu – ühe mehe ja ühe naise vaheline abielu (valitsenud Euroopas sajandeid)

Bigaamia* ehk kaksikabielu – ühe mehe samaaegne abielu kahe naisega / ühe naise samaaegne abielu kahe mehega
Polüandria* ehk mitmemehapidamine – ühe naise samaaegne abielu mitme mehega

Polügüünia* ehk mitmenaisepidamine – ühe mehe samaaegne abielu mitme naisega

Polügaamia* ehk mitmikabielu – mehe või naise samaaegne abielu mitme vastassoost isikuga

ABIELU MITUT MOODI

Traditsiooniliselt on perekonna loomine alanud abiellumisega. Seda kajastab tohutu hulk romaane, mis lõpevad abielu sõlmimise ja pulmadega. Isegi muinasjutt lõpeb sageli sõnadega „peeti uhked pulmad”.

Tänapäeva iseloomustab peale perekondade mitmekesisuse suurenemise ka kooseluvormide mitmekesisustumine. Juba möödunud sajandi lõpupoole eelnes abiellumisele sageli registreerimata (vaba) kooselu ehk prooviabielu* – seda vaadeldi tavaliselt seaduslikku abielu ettevalmistava faasina. Praegu kestab **vaba kooselu** sageli aastaid, nii et seda on õigem nimetada vabaabieluks kui prooviabieluks ja seda kasutataksegi vabaabielu sünonüümina.

Samas kasutatakse sõna **kooselu*** mehe ja naise koos elamise tähistamiseks, arvestamata seda, kas suhe on ametlikult vormistatud (registreeritud kooselu) või mitte (registreerimata kooselu ehk vabaabielu). Vabaabielude sagenemine ja ametlikult registreerimata suhte kui sellise aktsepteerimine ühiskonnas on tekitanud vajaduse nimetuse järele, mis oleks suupärasem kui vabaabielu.

Seega võime paarisuhte erinevaid vorme määratleda järgmiselt.

Abielu* – sotsiaalne institutsioon sugu- poolte suhete korraldamiseks soo jätkamise ja perekonna huvides. Traditsiooniliselt on abielu nähtud mehe ja naise, kahe eri soost inimese liiduna. Mõnedes riikides on seadusandlust seksuaalse vähemuse kasuks muudetud ja võimaldatakse samasooliste inimeste abiellumist. Ka Eestis on seda korduvalt arutatud, praegune perekonnaseadus meil samasooliste abielu siiski ei luba.

Külalisabielu* – eri elukohtades elavate inimeste suhe (abielu või vabaabielu), mida iseloomustab osaliselt ühine majapidamine ja jagatud vaba aeg, vahel ka ühised lapsed.

Seda, et abikaasad ei saa töö tõttu või mingil muul põhjusel koos elada, juhtub tänapäeval üsna sageli. Juhtus vanastigi, näiteks meremeeste naised on läbi aegade pidanud leppima meeste pikkade mere-reisidega. Nimetusega **külalisabielu** tahtakse siiski rõhutada pikemaajalist elamist eri elukohtades.

Kordusabielu* – kord abielus olnud lahutatud või lehestunud inimese abielu.

Kordusabielud on sagenenud seoses lahutumuse suurenemisega. Nähtusena on kordusabielu siiski vana – iidsetest aegadest on enamikus maades lesed uuesti abiellunud. Eestis moodustavad kordusabielud ligikaudu kolmandiku sõlmitud abieludest.

Fiktiivabielu* – abielu, mille sõlmimise aluseks on soov saada ametlikku paberit abielu olemise kohta, tegelikku abielu/kooselu ei planeerita.

Fiktiivse abielu põhjusi on mitmeid. Fiktiivset abielu kasutatakse mõnedes maades näiteks elamisloa saamiseks – sellele aitab kaasa abielu sõlmimine vastava maa kodanikuga. Nõukogude ajal, kui kõrgkooli lõpetamisel suunas riik inimese käsu korras kolmeks aastaks töökohale, mille valikul asjaosalise soove ei arvestatud, juhtus Eestiski, et abielluti formaalselt. See tagas nn vabadiplomi, sest kohalemääramisel arvestati abikaasade soovi jäada elama ühte.

1.3. PEREKONNA ÜLESANDED

Olla koos.

Pesu ei saa kunagi pestud.
 Ahi ei saa kunagi köetud.
 Raamatud ei saa kunagi loetud.
 Elu ei saa kunagi valmis.
 Elu on nagu pall, mida tuleb kogu aeg
 püüda ja lüüa, et ta maha ei kukuks.
 Kui tara on ühest otsast korras,
 laguneb ta juba teisest. Katus tilgub läbi,
 köögiuks ei lähe kinni, vundamendis on praod,
 laste püksipõlved on katki.
 Jaan Kaplinski

Eri maade ja ajastute pikas jadas valitseb perekonna arengus, rollis, normides, kommetes ja vastavas seadusandluses niisugune kirevus ja mitmekesisus, et on väga raske välja tuua ühiseid tendentse. Üks on siiski kindel: ehkki perekond on sajandite jooksul läbi teinud suuri muutusi, on ta siiski säilinud ja mängib inimeste elus siiani olulist rolli. Enamik täiskasvanuist tunneb end olevat seotud kahe perekonnaga – kasvuperega* ja enda loodud perekonnaga. Enamik lapsi ja noori kannab endas kujutlust

oma tulevases perekonnast. Kasvupere suhted, mõjud ja sündmused saadavad meid kogu elu. Me pöördume mõttes nende juurde tagasi, meenutame ja analüüsime, hindame ja võrdleme lapsepõlvkodus toimunud nende perekondade ja kodude eluga, millega eluteel kokku puutume.

Perekond ei oleks suutnud nii kaua vastu pidada, kui ta ei täidaks inimese jaoks olulisi ülesandeid, kui ta ei oleks oma funktsioonide läbi osutunud asendamatuks nii ühiskonna kui ka indiviidi jaoks.

Mis on siis olnud ja mis on praegu **perekonna funktsioonid**? Abielul põhineva perekonna puhul, mille moodustavad abikaasad ja nende järglased, tuuakse sageli funktsioonidena välja järgmised ülesanded.

- Ühiselu kindlustamine ja seksuaalsuse kontroll.
- Tööjaotus.
- Laste kasvatamine lähedase kooselu õhkkonnas.
- Kultuuri õpetamine järgnevale sugupõlvele.

Kas perekond täidab tänapäeval samu ülesandeid kui sajandeid tagasi? Kas igal pool nähakse perekonna funktsioone ühtmoodi? Paistab, et perekonna põhifunktsioonid on küllaltki püsivad. Mõned konkreetsed tööd-tegemised tunduvad perega nii üldiselt seotud olevat, et nendeta on raske perekonda ettegi kujutada. Kui aga hakata asja täpsemalt lahti mõtestama, siis ilmneb hulgaliselt erinevusi ja küsitavusi.

Mõned perekonna funktsioonid tõusevad ühiskonna muutudes rohkem esile, teised säilivad samasugusena kui ühiskonna varasematel arenguastmetel, aga nende täitmise viis on muutunud. Perekonna peamiste funktsioonidena saab välja tuua järgmised.

1. Soojätkamisfunktsioon on sajandeid olnud perekonna olulisemaid funktsioone.

Ühiskonna seisukohalt tagab see rahvastiku püsivuse ja taastootmise. Selleks et rahvaarv püsiks, peaks perekonna keskmine laste arv olema veidi üle kahe (üle kahe sellepärast, et kõik inimesed ei suuda järglasi saada).

Abielupaari soov lapsi saada on üldinimlik ning sellel on palju põhjusi. Emotionaalses plaanis igatsetakse last, keda hoida ja armastada. Majanduslikus mõttes loodetakse sageli, et laps jätkab vanemate elutööd. Tulevikku silmas pidades soovitakse, et laps toetaks nõu ja jõuga vanemaid vanemaid. Lapse kasvatamises ja arendamises nähakse sageli lausa elu mõtet. Just laste olemasolu oli vanasti abielu õnnestumise põhinäitaja – eelistati küll poegi, aga tütre saamine oli siiski parem kui lastetus. Lastetus oli paljudes maades üks põhjusi, mis õigustas lahkuminekut.

2. Seksuaalfunktsioon on perekonnal samuti olnud nii traditsioonilises kui ka modernses ühiskonnas, see on taganud abielupaari seksuaalsuse õiguspärase väljendamise.

Tõsi küll, tänapäeva ühiskond suhtub varasemast tolerantsemalt abieluvälistes suhetesse, ammugi pole need enam karistatavad, aga abikaasadevahelised seksuaalsuhted on turvalisemad ja võivad kujuneda eriti väärtuslikuks tänu vastastikusele armastusele, lugupidamisele ja kokkukuuluvustundele. Vastastikune kiindumus, sõprus ja erootiline* armastus aitavad hoida paarisuhet, mis omakorda on keskne ja otsustav kogu perekonna emotsionaalse heaolu tagamises.

3. Majanduslik funktsioon on ilmselt väga kaua olnud üks perekonna loomise põhipõhjusti.

Kui mõelda ajaloole, siis kinnitab seda väidet rikkama rahva puhul nii tavaline kauplemine kaasavara ümber. Aga ka teenijarahvas on lükanud oma abielu edasi kuni keskeani, et ühise majapidamise alustamiseks vajalikku raha kokku saada.

Pragu pole omandabiellumisel esmatähtis, ent kodu loomine, liiklusvahendi hankimine ja vajaliku kodutehnika muretsemine on kallis, nii et üha enam peresid alustab oma elu võlgadega koormatuna. Jätkata kooselu võlgu makstes ja kõiki vajadusi rahuldades nõuab majanduslikku mõtlemist, eriti kui otsustatakse järeלטulijaid saada. Siis tõusevad lapse vajadused vanemate omadest ettepoole ja tarkmajandamine muutub veel olulisemaks. Peale kõigile pereliikmeile vajaliku sissetuleku hankimise on perekonna ülesanne järelikult ka osav majandamine, et rahuldada kõigi pereliikmete vajadusi, ja seda ajalist perspektiivi arvestades. Üha enam hakkavad lapsevanemad ka Eestis juba väikelast kasvatades arutama, kuidas rohkem teenida ja vähem kulutada, et järeלטulijale tulevikus head haridust võimaldada.

Argielu ja hooldustegevust on üldiselt vaadeldud seoses pereelu majandamisega, aga vahel on seda esile toodud ka eraldi funktsioonina. Siia kuuluvad igasugused perekonnale vajalikud rutiinsed ja erilised kodutööd, igapäevase söögi ostmine ja valmistamine, kodu korrashoid ja remont, transport, arsti juures käimine jne. Perekonna funktsioonina tähendab see tööjaotust, nii et iga pereliige teeb talle sobivaid ja jõukohaseid töid, aga samas laseb ka enda eest hoolitseda. Igaühe heaolu on oluline kõigile pereliikmetele.

4. Sotsialiseerimisfunktsioon on eelkõige vajalike sotsiaalsete*, sh kooseluga seotud normide, reeglite, oskuste ja tegevusmallide õpetamine lastele.

Tänapäeva kiiresti arenevas ja elukestvalt õppivas ühiskonnas on täiesti loomulik, et kõik pereliikmed õpivad – vanemad näiteks lapsevanem-olemist, lapse mõistmist, murdealasega toimetulekut, majandamist. Perekond pakub kõigile liikmetele võimaluse õppida lojaalsust ja meeskonnatööd, sõnapidamist ja võimet kokkuleppeid sõlmida ning täita. Vanemaid jälgides ja matkides, nende heakskiitu ja pahameelt tajudes omandab laps eluks vajalikud väärtused.

Seoses sotsialiseerimisega* ehk inimese ühiskonna liikmeks kujundamisega on rõhutatud vajadust säilitada sugupõlvde vahelist piiri, mis tähendab, et kasvatuses peaks laps saama tunnetada vanemat kellegi muu kui tavalise sõbrana. Laps/noorvalib eeskujuks selle, kes oma headuse, tugevuse ja tarkusega äratav temas usaldust ja armastust. Nõrgale täiskasvanule võib laps kaasa tunda, aga haletseva kaastundmuse objekti ei taju ta kui eeskujut, kui malli, keda tahaks jäljendada.

Sotsiaalse arengu aluseks on ema ja lapse vaheline kiindumusuheline, mida on peetud kõige omakasupüüdmatumaks inimsuhteks. Samamoodi kiindub laps ka regulaarselt temaga tegelevasse isasse. Nii saab juba esimesel eluaastal alguse tunde- kasvatuse. **Emotsionaalne heaolu perekonnas loob tingimused vastastikuse läheduse ja usalduse väljakujunemiseks.** Hoolitsus, lähedus ja üksteise eest hoolitsemine, oma liikmetele vastastikuse toetuse pakkumine moodustab perekonna **terapeutilise funktsiooni.**

5. Hoolitsus. Just perekonnas saadakse kogemus hoolitsemisest ja hoolitsetud olemisest – siin väljenduvad vabamalt inimeste nõrkused, hädad ja haigused.

Perekonnas on kerge rahuldada oma hoolitsustarvet, kandes hoolt teiste pereliikmete eest. Abikaasad hoolitsevad vastastikku teineteise eest, pakkudes seega eeskujulist lastele. Perekonnas saadakse kogemus inimese füüsisest, mis pole alati ilus ja esinduslik, vaid on sageli väsinud, vormist väljas ja tõbedest vaevatud ning vajab seda enam abi ja hoolt. Väikelaps sõltub täielikult tema eest hoolitsevatest täiskasvanutest, õpib ja harjub aga seega ka ise märkama, millal tema saab hoolitseja rolli täita. Pereliikmete nõrkade ja tugevate külgede tunnistamine ja arvestamine tõstab ühtekuuluvustunnet ning aitab kaasa enda kui pereliikme identiteedi* ehk enesemääratluse arengule. Vajaduse korral aitavad täiskasvanud lapsed omakorda vananevaid vanemaid.

6. Hariv/kultuuriline funktsioon on suunatud iga pereliikme, eriti aga lapse tunnetushuvi ergutamisele ning teadmiste ja oskuste vahendamisele.

Vanemad vahendavad noorematele pereliikmetele ühiskonna kultuuriväärtusi. Lapsed õpivad vanematega suheldes hindama kirjandust ja valima teleprogrammidest seda, mida vaadata tasub. Muusikalise kasvatusel kohalt oli kodu ehk parem kasvataja vanasti, kui töid-tegevusi rohkem lauluga saadeti ja vanemad lapsele pillimängu oskust edasi andsid. Ka käsitööd tehti siis üheskoos rohkem. Nüüdsetes kodudes on see-eest olulisel kohal muusikakeskus, fotoaparaat, filmikaamera. Eriti hästi suudab harivat funktsiooni täita arvuti, interneti abil leiab igas elueas pereliige teda huvitavat infot. Ometi ei arenda last seda-võrd arvuti, muusikakeskus või kaamera

kui kodus valitsev suhtumine kultuuri ja kultuuriväärtustesse. Eestis ja naaberriikides tehtud uurimused on näidanud, et murdealiste huvialad on seotud vanemate väärtushinnangutega. Näiteks lapsed, kelle vanemad muusikat armastavad ja hindavad, tegelevad rohkem muusikaga. Vanemate ja nende järeltulijate maitse ei tarvitse kokku langeda, emale-isale võib noortele meeldiv muusika või kirjandus mitte meeldida – see annab mõlemale osapoolle võimaluse harjutada sallivust.

7. Turvalisuse pakkumine. Üks kodu põliseid ülesandeid on varjata inimest välismaailma ohtude eest.

Ehkki kaugesse minevikku on jäänud aeg, mil metsloomad ja röövlilõugud mööda maad rännates ettevaatamatut ohvrit otsisid, sulguvad inimesed oma kodudesse kinniste uste-akende ja mitmete lukkude taha – hirm ohtliku välismaailma ees pole kadunud. Last hoiatatakse juba varases eas võraste eest. Ometi on väljastpoolt tulevate vaenlaste vältimine vaid üks turvalisuse osa. See on tähtis, aga mitte kõige tähtsam. Inimene ei suuda hästi pikka aega üksi elada, ta vajab teisi enda ümber, ehkki peab aeg-ajalt saama ka eralduda. Kooselu, rõõmude ja murede jagamine pereliikmetega annab inimesele tunde, et ta on tähtis ja mõistetud. Just see loob aluse turvatundele.

Väärrib märkimist, et mõnikord taandatakse perekonna ülesanded ainult kiindumuse ja läheduse pakkumisele. Sellega tõstetakse esile emotsionaalne sfäär kui moodsa pereelu ainuke võimalik ja vajalik valdkond, jättes kõrvale suure osa argielust, nagu majanduslik ühistegevus, ressursside jagamine, sotsialiseerimine, hoolitsemine ja hoolitsuse vastuvõtmine, oma identiteedi loomine, koolituskanalite otsing ning õpimotivatsiooni toetamine jne. Ometi on viimaste aegade perepoliitika

üks tendentse paljudes lääne heaoluriikides juhtida inimesi rohkem vastutust enesele võtma. Sotsiaalsete hüvede jagamist otse igale pereliikmele, lastele ja vanadele, töötutele ja väikesepalgalistele ei peeta enam ideaaliks. Inimene võtab küll toetuse vastu, aga ta enesetunne oleks parem, kui ta saaks oma heaolu loomiseks midagi ise ära teha.

On leitud, et moodne perekond on loobunud (vähemalt põhiosas) endisel kujul täitmast traditsioonilisi pereülesandeid, nagu tootmine, tervishoid, hoolitsus vanurite ja haigete eest ning usuline tegevus. Need funktsioonid, mis on jäänud, peaksid püsima, lõimudes uute ja vanade ülesannetega.

Kiindumus ja lugupidamine, vanema- ja sõprusarmastus kujunevad välja just ühistegevuses. Ühiskond on üritanud perekondi toetada, võttes enda kanda üha enam perekonna seniseid funktsioone. Nüüd arvatakse siiski, et indiviid muutub selle tagajärjel aina isekamaks, egoistlikumaks, materialistlikumaks ja elunautivamaks. Elu perekonnas ning lastekasvatust hakkavad sellisel juhul määrama egoistlikud ja materialistlikud väärtused, mis nõrgendavad peresuhteid ja lastekasvatustrateegiaid. Selline tendents ohustab ühiskonna terviklikkust, seepärast on üha enam neid, kes otsivad võimalusi tagasi- pöördumiseks põhiväärtuste juurde. Oma lähedaste eest hoolitsedes, neid toetades ja neile toetudes tajub inimene rõõmu ning rahulolu lähisuhetest ning enese vajalikkusest.

Kuhu meie tee
meid viib?

KOKKUVÕTE

Kooseluvorme on tänases maailmas palju ning ka perekonna ülesanded on ajaloo jooksul muutunud, kuid perekond kui selline on inimese ja ühiskonna jaoks endiselt oluline – ta on püsinud sajandeid. Terve hulk perekonna funktsioone on püsinud samadena: peres kasvatavad mees ja/või naine oma järeltulijaid, pere kaitseb inimest välismaailma ohtude eest ja pakub turvalisust. Et aga perekond tähendab inimesi, kes sinna kuuluvad, siis tuleb igal pereliikmel täita oma rolli. Ainult siis toimib perekond hästi ja igaüks leiab sellest vajaduse korral tuge.

KÜSIMUSED

1. Millised on abielu plussid ja miinused?
2. Nimetage mõned registreeritud abielu ja vabaabielu ülesanded, mis on sarnased. Nimetage mõned, mis on erinevad.
3. Tänapäeva Eesti ühiskonna mõtteviis on suunatud suuresti konkurentsile ja majanduslikule edule. Kuidas mõjutab see teie arvates perekonda? Selgitage.
4. Milline perekonna vorm või vormid on teie arvates populaarsed 50 aasta pärast? Põhjendage.
5. Kuivõrd saab nimetada perekonnaks kooselu, kus puuduvad lapsed? Selgitage.
6. Mida tähendab ütlus, et „perekonnast teevad perekonna inimestevahelised tunded ja suhted”? Tooge näiteid.

Endale mõtlemiseks

1. Mida tähendab perekond teie jaoks?
2. Mõelge tagasi oma lapsepõlvele ja püüdke vastata küsimustele.
 - Milliseid perekonna funktsioone teie kasvuperekond rohkem tähtsustas? Milliseid vähem?
 - Mille poolest teie kasvuperekond erines teistest teile tuttavatest peredest?

ÜLESANDED

1. Perekonna ülesanded.
 - Mõelge, milliseid ülesandeid täidavad perekonnad, kellega te lähemalt kokku puutute.
 - Võrrelge tulemusi tekstis kirjeldatud perekonnafunktsioonidega.
 - Millised ülesanded on üldisemad? Millised on vähem üldised?
2. Ühe perekonna lugu.

I etapp. Küsitlege oma vanemaid, vanavanemaid ja soovi korral teisigi sugulasi, et võimalikult palju teada saada oma vanemate kasvuperekonnast. Kirjutage üles nende mälestused-arvamused oma perekonna loost. Küsitlemisel võite abiks võtta järgmised küsimused.

Võite ka ise uusi küsimusi välja mõelda.

 - Mida teie jaoks tähendab perekond?
 - Millal teie arvates ühe perekonna lugu alguse saab ja millal lõpeb?
 - Millest sai alguse teie perekonna lugu?
 - Mida perekonnas oluliseks peeti/peetakse?
 - Millised olid/on pereliikmete ühistegevused?
 - Millise elutarkuse olete oma kasvuperest enda perre kaasa võtnud?
 - Milline on ideaalne pere?

Koostage küsitlusest kirjalik või suuline kokkuvõte.

Kas leiate erinevusi mitmesuguses vanuses inimeste perekonnakäsituses? Selgitage.

Kas leiate erinevusi meeste ja naiste perekonnakäsituses? Selgitage.

II etapp. Vastake ise samadele küsimustele.

Võrrelge küsitluse põhjal koostatud kokkuvõtet enda vastustega.

Millise järelduse teete?

2

MUISTSEST PEREST TÄNAPÄEVA PEREKONNANI

2.1. PEREKONNA AJALOOST – KUIDAS ELATI ENNE XX SAJANDIT

2.2. TÄNAPÄEVA PEREKOND EESTIS

Mille poolest perekond minevikus erines tänapäevasest, mis oli sarnast? Miks on perekond läbi aegade küll muutunud, aga ometi säilitanud oma tähtsuse? Missugune on tänapäeva perekond?

Perekonna ajalugu ulatub nii kaugesse minevikku, et inimkonna teadmised selle algvormidest on üsna ebamäärased. Kuidas, milliste muutuste kaudu kujunes ürgaja inimühendustest tänapäevane perekond? Perekonna olemuse ja tunnuste mõistmiseks, oleviku hindamiseks ja tuleviku prognoosimiseks on õige alustada ajaloost, ometi ei käsitlen õpik seda teemat eriti põhjalikult. Keerukus peitub tõsiasi, et mida varasema perioodiga on tegemist, seda ebatäpsemad on meie teadmised. Rohkem teame neist maadest, kus kirja tunti. Nii toetatakse perekonna ajaloo rääkides sageli andmetele Vahemere idakaldalt või Vana-Kreekast ja Vana-Roomast. Kaugemast minevikust rääkides üldistatakse nende maade perekonna kohta käivaid teadmisi ka teistele maadele. Niisugust lähenemist on kasutanud ka käesoleva õpiku autorid.

Järgnevas põgusas ülevaates perekonna arenguteest käsitletakse eelkõige valitsevate ühiskonnakihtide perekonnaelu reguleerivaid norme ja tavasid, kuna ajaloolased lihtsalt teavad neist rohkem ja nende mõju järgnevatele põlvkondadele on olnud suurem. Tavad ei olnud ühesugused kõigis ühiskonnakihtides – valitsejate ja orjade, aadlike ja talupoegade elu oli teadagi erinev. Läbi antiikaja, keskaja ja uusaja perekonnaloo jõuame traditsioonilise perekonna väljakujunemiseni ja tänapäeva perekonnani.

2.1. PEREKONNA AJALOOST – KUIDAS ELATI ENNE XX SAJANDIT

VANAAEG

Perekonna arengu algetapiks peetakse mehe ja naise ajutise kooselu sagenemist suures rühmas, kus partnerid vaheldusid ja lapsigi kasvatati ühiselt, püüdes neid koos toita ja kaitsta. Eluks vajalikku – oskust toitu leida, rituaalset liikumist, muusikat, müüte – õpetati lastele eelkõige mängu ja eeskuju najal. Järk-järgult kujunesid mõnede meeste ja naiste vahel välja pikemaajalised paarisuhted. Tärkas arusaamine, et seksuaalelu ja lapse sünni vahel on seos. Ajalooraamatuist tuttav üleminek patriarhaalselt* ehk emajärgselt eluviisilt patriarhaalsele* ehk isajärgsele kulges aeglaselt. Mees oli huvitatud isiklike laste olemasolust, et omandit järglastele pärandada, aga kindlasti polnud see ainuke siduv tegur.

Mehe ja naise rolli on eri maades ning eri aegadel mõistetud erinevalt. Rohkem on olnud maid ja aegu, kus naisel on puudunud peaaegu täielikult kõik õigused tegutsemiseks väljaspool kodu. Koduses elus oli naine tavaliselt küll korraldaja ja vastutaja, aga pidi samas täielikult mehele alluma.

Suhteliselt palju on teada omaaegse **juudi** ehk heebrea ühiskonna elukorraldusest, mida kajastab ka Piibel. Heebrea tsivilisatsioon toetus perekonnale kui alg-

Pane mind pitseriks oma südamele,
pitseriks oma käsivarrele!
Sest armastus on tugev nagu surm,
armukadedus julm nagu surmavald.
Selle lõõsk on tulelõõsk,
selle leegid Issanda leegid.
Armastust ei suuda
kustutada suured veed
ega uputada jõed.

Ülemlaul 8:6–7

üksusele, **perekonda ja perekonnaelu nähti jumaliku teena isikliku rahu ja õnne poole pürgimisel**. Perekond oli patriarhaalne, aga naised austati siiski rohkem kui enamikus teistes kultuurides. Seksuaalelu oli korrastatud, kuuludes kindlalt abielu, sellega liialdamist ei peetud õigeks. Samas oli tekkinud mõiste „abielulised kohustused”, mis olid rangelt reglementeeritud – nende täitmine takistas mehel ja naisel teineteisest võõrdumist. Üksi elavaid inimesi oli väga vähe, abielu sõlmiti napilt suguküpsuse saavutanute vahel (tüdrukud alla 15-aastaselt, poisid 15-aastaselt), ka leskede uuesti abiellumist peeti õigeks.

Vanas Testamendis ilmneb selge **rõõm inimese kehast ja seksuaalelust**, eriti selgelt väljendab seda „Ülemlaul” – keha pole midagi halba ja patust, vaid ihaldatav

ja imetletav. Armastust ülistatakse, kuid seda seostatakse abieluga. Armastuseni jõudmine vajab küpsust: *Ma vannutan teid, Jeruusalemma tütreid, ... ärge eksitage ega äratage armastust, enne kui see ise tabab!* (Ülem-laul 3:5) Nii õpetab ka Koguja (Kg 9:9): *Naudi elu naisega, keda sa armastad, kõigil oma tüübise elu päevil, mis sulle on antud päikese all.*

Olulisel kohal olid perekonnas lapsed, rõhutati vanemate kohustust neid õpetada ja kasvatada, samas aga sisendati lastele sõnakuulelikkust ja austust vanemate suhtes (*Sina pead austama oma isa ja ema; 5. Moosese raamat 5:16*).

Juudi ühiskonna rangelt reglementeeritud perekonnaeluga võrreldes pakub **antiikmaailm** perekonnaelust hoopis kirjut pilti. Filosoofid pidasid perekonda oluliseks ja arutlesid riigi võimaluste üle reguleerida abielu, perekonna, sündimuse ja laste kasvatamisega seonduvat. Samas ulatusid nende hoiakud täieliku seksuaalse vabaduse pooldamisest tsölibaadi* ehk seksuaalelu täieliku vältimise soovitamiseni.

Selgelt eristati mehe ja naise rolli, nagu ütleb näiteks Xenophon (u 430–355 eKr): *Mehe keha ja hinge tema korraldas niiviisi, et ta suudab paremini taluda külma ja kuuma, reise ja sõjakäike, sellepärast määras tema talle tööd väljaspool kodu. Naise keha seevastu löi jumal selleks vähem suutlikuna ja sellepärast, arvan, määras talle kodused talitused.*

I sajandi Vana-Rooma sõjamees.

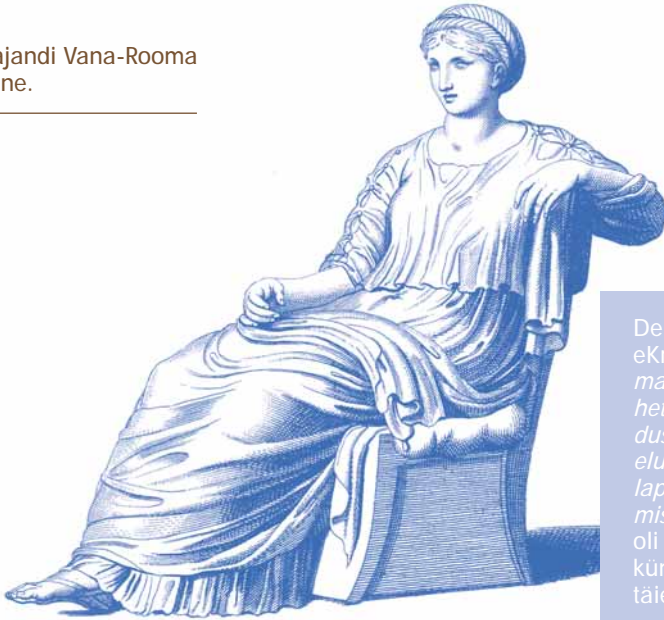
Seega leiame juba antiikajast seisukoha, mis peaaegu tänapäevani vastu on pidanud: **mehe roll on instrumentaalne*** ehk ta peab tegutsema toitjana, hankijana, distsiplineerijana ja perekonna üldise juhina. **Naise rolli** nähti siis ja nähakse sageli praegugi enam **emotsionaalsena**.

Selgelt ilmneb antiikajal **moraali topeltstandard**, mis valitseb järgnevailgi sajandidel: mehe seksuaalelu on vaba, naise suhtes kehtivad kindlad reeglid, millest ülestamine on rangelt karistatav. Rooma perekonnas oli hierarhia tipus domineeriv

patriits, kes valitses täielikult oma *familiat** ehk suurt peret – naist, lapsi, orje. Tema otsustas kõik ja ta otsuste üle polnud kellelegi kaevata.

Naist hinnati ja austati eelkõige emana. Antiik-Kreekas sai naine olla kas abielunaine, ori või siis hetäär* ehk vabade elukommetega haritud naine. Abielunaine sai kasvatust ja õpetust vaid selleks, et hoida majapidamine korras, ori mitte sedagi. Hetäärid said koolitust, et tagada mehele nii füüsiliselt kui ka vaimselt rahuldust pakkuvat kaaslust.

I sajandi Vana-Rooma naine.

Demosteneselt (384–322 eKr) pärineb ütlemine: *Peeni- maks naudinguks on meile hetäärid, igapäevasteks vajadusteks kaunid orjatarid, abielunaise ülesanne olgu aga lapsi sünnitada ja majapidamise järele vaadata.* Naine oli reeglina mehest paar-kümmend aastat noorem ja täielikult temale allutatud.

Roomas oli naine kogu elu mehe – lapsepõlves isa, hiljem abikaasa – ülemvõimu all. Tal ei olnud poliitilisi õigusi ja ka oma elu üle ei saanud ta otsustada. Kodu piires oli aga abielunaine – matroon, *mater familiae** ehk pereema – auväärne isik. Kuni ta mehe sõna kuulas ja kombekalt käitus, tuli teda majapidamise valitsejana arvestada ja austada. Eriti lugupidavalt suhtuti emadesse. Müütides kirjeldatakse Rooma kangelase ema alati laitmatu, patriootiliselt meelesstatud, kõrgestisündinud matroonina.

Rooma patriitsi kasutuses olid seevastu orjatarid ja lõbumajad, keelatud ei olnud ka homoseksuaalsus* ehk omasooiharus. Abielurikkumiseks peeti ainult suhet vaba, see tähendab mitte orjatarist abielunaisega, kõiki muid suhteid peeti loomulikuks.

Laps oli Roomas oma vanemate vara, vanemad võisid vabalt otsustada, mis temaga teha. Vabadel roomlastel oli tavaliselt kolm last, laste arvu osati piirata raseduse vältimise ja abortidega, aga kasutati ka vastsündinute hülgamist. Vaesed hülgasid oma lapsi või müüsid orjaks, aga ka

rikkad loobusid lastest, eriti tüdrukutest. Väljaspool linna olid paigad, kuhu vastsündinud võis jätta – sealt võis neid siis võtta, kes soovis. Kui vanemad siiski otsustasid lapse endale jätta, siis jätkus talle tavaliselt armastust ja hoolt, ehkki amm* ehk imikueas lapse hoidja-imetaja, hoidja ning pedagoog tegelesid lastega rohkem kui vanemad.

Paralleelselt meestele lubatud ja soovitatud seksuaalse vabadusega, võib-olla isegi vastusena sellele, arenes aga **antiikajal mõtteviis, mis hindas askeesi* ehk lihasuretust, halvustades kõike kehaga seotut.** Pythagoras (580–500 eKr) väitis, et hing on keha vanglas ja et kehas elavad himud, mida saab alla suruda ainult range tabude arvestamise ja seksuaalelust keeldumisega. Platoni (428 või 427–348 või 347 eKr) jaoks tähendas armastus ideede armastamist, kehaline armastus oli tema arvates väheväärtuslik.

Hilisemas ajaloos leidub nii seksuaalse vabaduse ja ohjeldamatuse kui ka askeesi ehk nn lihahimust loobumise pooldamist,

vahel varjatumalt, vahel äärmusteni viiduna. Paljudes kultuurides püsis ka topeltstandard: mehe puhul on ohjeldamatult seksuaalsust peetud loomulikuks, jõu ja vitaalsuse* ehk elujõulisuse näitajaks; naise seksuaalsust on püütud nii füüsilisi kui ka psüühilisi vahendeid kasutades alla suruda või on selle olemasolu eitatud. Oluline oli pidada naine kodus ning tagada, et ta oma mehe järeltulijaid ilmale tooks ja kasvataks.

KESKAEG

I sajandi keskel tekkis Palestiinas kristlus. See oli aeg, mil Rooma impeeriumis levis üha enam prostitutsioon* ehk seksuaalse rahulduse pakkumine tasu eest, populaarsed olid tsirkus, arvukad vaatamängud, teatrietendused ja lõbustused. Samas ei toonud aga lõbustustele pühendumine siiski ka loodetud rahuldust.

Vastukaaluks vabadustele seksuaal- elus hakati järk-järgult üha enam rõhutama karskuse ja tsölibaadi ehk abielutuse väärtust. Piiblis ei ülistata tsölibaati. Väidetakse, et mitte kristlus ei toonud kaasa askeesi, vaid juba antiikajal vastureaktsioonina lõbujanulisele elule väljakujunenud askees sulas ühte kristlusega ja hakkas koos sellega levima. Varakristlased toetasid alandlikkust, halastust, üksteise aitamist, askeetlikke eluviise.

Varakristlased rõhutasid lõbule pühendumise kahjulikkust ja hinge puhastamise tähtsust. Väideti, et seksuaalsuhe on saatana leiutis, pattu langenud Aadama väljamõeldis. Eriti kriitiline oli kirikuisa Augustinus (354–430), kes ise ristiusu vastuvõtmise järel loobus suhetest naissooga, valides tsölibaadi. Ta kaebas, et pole midagi muud maailmas, mis mehe meele kõrgustest niimoodi alla tooks kui naise hellitused ja kehade ühinemine. Tõsi küll, ta pidas õigeks, et kord juba sõlmitud abielu kestaks ühe abikaasa surmani, ja tunnistas

laste saamise abielust tulenevaks õnnistuseks. Ühiskonnas peeti lugu munklusega seostuvast askeetlikust elu- ja mõttelaadist. Ihadele järeleandmisest ja enese hellitamisest suhtuti kui inimlikku nõrkusesse, mida tuli hüvitada nn lihasuretusega – selleks kasutati näiteks palverännakuid, paastu, kareda köie mähkimist riiete alla paljale ihule ja ajutist keeldumist seksuaalelust.

Esimesel aastatuhandel peeti Lääne-Euroopas sageli sõdu. Riigid ja riigikesed lagunesid ja (taas)ühinesid. **Au sees oli mehelik võitlusvõime, jõud ja julgus. Naise saatuse määras sageli suguvõsa,** kasutades teda nii liitlaste poolehoiu kindlustamiseks kui ka lepingute tegemisel vaenlastega – naine naideti mehega, kellest suguvõsale kõige enam kasu loodeti.

Varakeskaegset ühiskonda on nimetatud teismeliste ühiskonnaks. Sündimus oli suur, aga 45% lastest suri, kusjuures nende vanemad olid napilt täisealised. Inimese keskmine eluiga oli vaeu 30 aastat. Kui laste kõrge suremus kõrvale jätta, elasid mehed keskmiselt 45 aastat, naised 10 aastat vähem, kuna sagedased sünnitused ja arstiabi puudumine sünnitustel lõpetasid nende elutee varemgi kui lahingud meeste oma. Niisiis oli tegemist noorte maailmaga, kus pool rahvastikust oli alla 25 aasta vana, praeguses mõistes vanu inimesi oli vähe. Noortest koosnev ühiskond väärtustas jõudu ja tervist. Laste suur suremus muutis lapse ja last ootava naise väärtuslikuks, fertiilses eas ja raseda naise tapmine tõi kaasa tolle aja kohta tohutud trahvid.

Ajalooallikates ja -raamatutes kirjutatakse sagedamini ülikute tegemistest, lahingutest, võimuvõitlusest, saatustest ja uskumustest. Ent ülikute maadel elasid ja tegutsesid talupojad, kes tegid kehvades oludes rasket tööd ja kelle töö andis toidu lauale nii talupojale endale kui kõrgematele kihtidele. Talupoegade laste suremus oli eriti suur, lahingutes hävitati sageli nende eluasemed ja laastati põllud.

Saksa aadlidaam
XIII sajandil.

Tugev naine suutis end siiski võhivõraski ümbruses maksma panna, nagu näiteks on teada Saksa keisri Otto II (eluaastad 955–983) abikaasa Theofano kohta. Printsess Theofano oli Bütsantsi keisri Romanos II venna-tütar, üles kasvanud palees, küllalt haritud (tundis kreeka ja rooma klassikuid) ning mugavusega harjunud. Ta anti naiseks noorele Saksa keisrile Otto II-le. See abielu tähendas siirdumist ühiskonda, kus puudusid mugavused, igasugune privaatsus ja kirjaoskuski. Hobune, koolitatud sõjaratsu tundus olevat ühiskonna väärtustehierarhia tipus. Otto II oli saanud valitsejaks 18-aastasena, võisteldes võimu pärast oma ema Adelheidiga. 16-aastane Bütsantsi printsess suutis võimuka ämma ja isemeelse mehega toime tulla ning kui mees kümne aasta pärast suri, siis jätkas ta valitsemist koos oma 3-aastase poja Otto III-ga. On öeldud, et ta valitses targalt ja võimukalt ning suri lugupeetuna 35-aastasena.

Allikas: Utrio, 1998

Eesti talupoja elu polnud keskajal ilmselt kergem kui mujal Euroopas. Maa soodsa geograafilise asendi tõttu himustasid seda sõjaliselt tugevad riigid, kes pidasid praeguse Eesti pinnal korduvalt lahinguid. Alla surutud põlisrahva võimalused oma peret kaitsta või selle ellujäämist tagada olid minimaalsed.

Rahvaluule annab siiski aimu ka peresuhest. Vähe leiab laule ja lugusid mehe ja naise vahelisest armastusest. Kui seda mainitakse, siis sagedamini vihjamisi. Siiski on säilinud palve emale:

*Emakene, ennekene,
panna ära tütart paiga tõttu,
anda ära aseme tõttu,
kinki kirju karja tõttu!
Pane ta mibel meele tõttu,
kaasal kalli armu tõttu.*

Rahvalaul Helmest

Hoopis dramaatilisemad on eesti lüürilis-eepilised rahvalaulud. Ehkki tõlgendustega tuleb olla ettevaatlik, tundub, et neist kumab läbi sama sugude ebavõrdsust, mis teada mujalt Euroopast. Lauludes

kajastub naise alistatus mehele. „Tooma laulus” tahab mees naisest lahti saada ja käsib minna *mäelta mabla tooma*, kuhu on ise kase alla haua kaevanud ja okstega katnud. Naine saab teda ootavast saatusest teada ja käib vanemailt küsimas, mis ta tegema peaks. Mõlemad vastavad *Mine, mine, miniake, / mine mehe meelta mööda, / käi kaasa käsku mööda!*

Rahvalaulus „Mehetapja Mai” tapab naine oma mehe. Laulu sisuks on Maie põgenemine, kus ta palub abi kaselt, haavalt, kuuselt, lepalt, kaevult ja merelt. Keegi pole nõus teda aitama, ja nii *Mai läks angerjaks mereje*.

Lauludes väljendub ka poja kui väärtusliku tööjõu eelistamine tütrele. Tarvastu rahvalaulus „Tütar vette” läheb ema vastsündinud tütart uputama, sest *esa käsk viia vesile, / veli laske laine'esse*, kuna tütrest polnud majapidamises kasu loota.

Keskaegne **suhtumine seksuaalsusesse** oli kahene.

Ametlik **kristlik moraal hindas askeesi** ja mõistis hukka nii seksuaalsuse kui himud. Suguelu õigustas ainult vajadus sugu

jätkata. Seksuaalsust piirati rangete keeldudega astuda vahekorda paastude ja pühade ajal.

Askeesi kõrval eksisteeris aga nn **karnevalikultuur***, mis lubas seoses mõnede pühadega alasti keha näitamist ja tunnete avalikku väljendamist.

Igapäeaelus võis tajuda nende kahe vastandliku kultuuri segu: elati tihedasti koos väikestes ruumides, privaatsuseks polnud võimalust, keha funktsioone ei varjatud tegelikkuses ega vestlustes. Lapsed viibisid peaaegu pidevalt koos täiskasvanutega ja jälgisid kõike, mis nende vahel toimus, olid juures sünni- ja surmahetkedel, kuulates ka, mida seejuures räägiti – kas täiskasvanute omavahelist juttu või juuresviibinuile jagatavaid selgitusi. Meeste ja naiste elu kulges osaliselt lahutatult: paljudes maades olid rikkamates peredes naiste ja meestetoad, kus tehti vastavalt meeste ja naistetööd ning räägiti meeste- ja naistejuttu. Omaette magamistuba polnud enamasti ka ülikuil, suures abieluvoodis võis pere isand magada oma naisega, aga võtta voodisse ka lapsi, haigeid jt. Samas toas magas talvel tavaliselt veel hulgaliselt alamaid kodakondseid, kes seinäärstel pingil, kes lausa põrandal.

Valitses arvamus, et naise seksuaalsust on suurem kui mehel, et naine ei suuda vastu seista kiusatusele ja et mees peab seetõttu naist hoolega valvama. Mehe seksuaalsust ei eitatud, aga seda ei pandud pahaks, see arvati kuuluvat mehe kui võitleja ja kaitsja loomusesse. Keskajal peeti loomulikuks, et noored näitasid välja seksuaalseid huve ning soove – valitses üldine arvamus, et noorus on iga, kus inimene ei suuda seksuaalsust veel maha suruda. Oluliseks küsimuseks oli Piiblis nimetatud loomuvastane suguelu, ehkki seda seletati erinevalt. Mõningate seksuaalkäitumise liikide puhul nähti ette karistusi (näiteks

paast, andekspalumine). Nõudmised olid seda rangemad ja karistused seda suuremad, mida vanem ning mida kõrgemal kiriklikus või muus hierarhias eksinu oli. Noorte puhul olid karistused kõige leebemad.

Lapsed kuulusid argiellu, neid vajati mitte ainult **tulevaste töötegijatena**, vaid rakendati tööle kohe, kui nad selleks võimelised olid. Käsitöölise ja talupoja peres ei olnud lapsel tänapäevases mõistes lapsepõlve, puudus arusaamine, et lapsele oleks vajalik mingi mänguline ning õppimisele pühendatud aeg. Nii pandi laps (tüdruk) nooremalt õnnast hoidma niipea, kui ta kõndima õppis – laste tavapärase väikese vanusevahe tõttu oli siis järgmisele lapsele hälliliigutajat vaja. Naistetöid tegema, näiteks ketrama-kuduma, hakkasid tüdrukud juba enne viiendat eluaastat – Eestis nagu mujalgi. Poisid saadeti meestetuppa ja välitöödele abiks niipea, kui nad ema otsese hooleta hakkama said.

Palju ei erinenud eelkirjeldatust ka kõrgkihi lapse elu. Ebaturvalises maailmas pidi võimalikult vara suutma iseseisvalt toime tulla – keskmine eluiga oli lühike ja suur osa lapsi jäi varakult orvuks. Teismeline pidi sageli täisinimese eest väljas olema, see aga tähendas, et eluks vajalik tuli võimalikult kähku selgeks saada. Sellest sõltus sageli lapse enda ja ta suguvõsa ellujäämine ning toimetulek.

Haridust anti eelkõige kloostrites ja kloostrikoolides, aga rüütlipeeti vajalikumaks võitluskunste kui lugemist-kirjutamist. Rüütlipeeti kohustusliku hariduse hulka kuulusid käsitöö, usuõpetus ning ladina keel, hea oli, kui ta oskas ka laulda ja tantsida, luuletada ja muusikariistadel mängida. Nii tüdrukutele kui ka poistele **õpetati tagasihoidlikkust ja kõlblust**. Tüdrukute sõnakuulelikuks kasvatamist peeti olulisemaks kui poiste vaoshoidmist.

XI sajandi noorukid põldu harimas.

Milline oli lapsepõlv keskajal?

ASKEETLIK KASVATUS

Populaarne oli kirikuisa Hieronymuse õpetus lapse (eriti tüdruku) kasvatamisest. Vanemaid hoiatati tüdrukule ilusate riiete ja maitsvate toitude andmise eest. „Ära lase tal kunagi kõndida mööda tänavaid, ära luba tal avalikult süüa, olgu see kas või vanematekodu peolauas, et ta ei näeks meelitavaid magusaid palu.“ Päev soovitati sisustada lugemisega, palvetamisega, psalmide laulmisega ja tööga – tuleb õppida „... valmistama heiet, punuma võrku, valmistama korve, keerutama värtinat ja looma kangast ... (ja) põlgama siidikangaid, kalleid rätte ja kullatikandit.“

Allikas: Tiik, 2004

Sageli arvati, et **karm kasvatus ja sagedased füüsilised karistused** kodus on lapse arenguks siiski veel liiga leebe viis. Nii peeti õigeks anda laps kasvatada sugulastele või hõimlastele, vahel ka peresse, millega vanemad olid juba lapse sündides naimakaupa teinud. Väike tüdruk võidi juba beebieas tulevase ämma hoolde jätta, et see temast endale meelepärase minia kasvataks. Suur osa nii tüdrukuid kui poisse saadeti juba enne 10. eluaastat võõraste peresse kasvatada. Tüdrukud kasvasid naiste hulgas naistetöid ja tarkusi õppides. Poiste elu oli karmim – nemad pidid meeste käe all välioludes, tallis ja hoovis võitluskunsti omandama. Kui isaga midagi juhtus, pidi poeg vastutuse perekonna eest enda peale võtma, ja selleks valmistuti varasest lapseast alates. Arvamus meessoovõimeist oli nii kõrge, et pärast isa surma asus sageli majapidamist ja pereliikmeid (kaasa arvatud oma ema ja õdesid) juhtima alaealine poeg, mitte ema.

UUSAEG

XVI–XVII sajandil **kasvas inimese tahe teostada end töös ja jõuda edasi ametis**. Selle ajastu inimese kohta on kasutatud nimetust *homo economicus* ehk majandusinimene. Aega hakati tähtsustama rohkem kui varem. Arvatakse, et just sellest perioodist pärineb kõnekäänd *enne töö, pärast lõbu*.

Martin Lutheri (1483–1546) ja teiste usureformatorite tegevus muutis tugevasti eelmistel sajanditel kujunenud tööksupidamisi ja veendumusi.

Kodu ja perekonna roll ühiskonnas ning kasvatuses tõusis, senisest rohkem hakati tähtsustama perekonna loomise rituaalset külge – laulatust ja pulmatseremooniat. Luther nõudis vaimulike tsölibaadi kaotamist ja soovitas neil abielluda, lootes, et selline kristlik perekond saab teistele eeskujuks. Abielus hakati nägema jumala kingitust, taevaliku armastuse kooli ja pelgupaika kõlvatuse eest. Lutheri mõttekaaslane

Johann Calvin (1509–1564) avaldas veel positiivsemaid mõtteid abielu kohta, väites, et seksuaalsuhe on väärtuslik ja püha, kuna on jumala poolt antud, ja peab seega olema abikaasadele naudinguks.

Abielu tähtsuse tõusuga hakati üha enam väärtustama ka perekonda, **vallalistsust peeti vääraks**. Perekonnamoraal tugevnes ja protestantlikes maades kujunes naisetiüp, keda iseloomustas nn kolm K'd (sks *Kinder-Kirche-Küche** – lapsed-kirik-köök). Sellisesse ellu ei kuulunud seksuaalsed ihad, naises hakati järjest enam nägema aoseksuaalset* ehk sootut olendit.

Oluliselt muutus kasvatus ja suhtumine lapsesse. Kui keskajal oli lapse elu kulgenud koos täiskasvanutega – ta nägi ja kuulis kõike, mis elus toimus, ja omandas nii ühiskonna tõekspidamised –, siis uusajal hakati kõrgkihtides lapsi eraldama täiskasvanute elusfäärist lastetuppa. Ent lastetoaski püüti lapses arendada mitmeid vourusi, nagu usklikkust, autunnet, enesekontrolli ja töökust. Vanemaid hoiatati endiselt liigse leebuse eest – distsipliin kodus pidi olema karm. Rõhutati isegi, et laps ei peaks kunagi saama süüa, juua ega magada küllastumiseni.

Järgnevad sajandid tõid kaasa arusaama lapsest kui kasvatatavast, keda tuleb hoida ja kaitsta mitte ainult ohtude, vaid ka liigse info ja tavaelu probleemide eest. Seegi suhtumine levis algul kõrgemates ühiskonnakihtides, kelle võimuses oli eraldada laps argielust lastetuppa ammede, hoidjate ja koduõpetajate valve ning hoole alla. Järkjärgult jäi laps seega ka tööst kõrvale – töö tegemine ja ülalpidamise teenimine jäeti lihtrahva hooleks, see ülikutele ei sobinud.

Eestiski alustasid lapse argielust eraldatud kasvatust esialgu sakslastest mõisnikud, kelle lapsed koos guvernandi* ehk koduõpetajannaga lastetuppa eraldati, et nad lihtrahvalt halbu kombeid ja kahjulikke teadmisi ei omandaks. Eestlasest amme siiski ära ei põlatud.

Eesti laps kasvas endist viisi laiendatud perekonnas, kus teda hoidsid-kasvasid vanemad ning vanavanemad oma tööde-tegemiste kõrvalt. Nii oli see mujalgi, et vaesemate linnakodanike ja talurahva lapsi uus suund kasvatases esialgu ei puudutanud. Nemad osalesid tööelus pisikesest peale ja kogusid tarkust kõigest, mis nende ümber toimus.

XVI–XVII sajandil hakkas inimene järkjärgult oma keha häbenema. Piinlikuks peeti paljastada oma keha; eriti keha alumine pool ja kõik, mis sellega seotud, hakkas üha enam tunduma vulgaarsena. Kadus varasem komme magada alasti, kombuluse huvides hakati kasutama ööriideid. Alastiolekut ei peetud lubatuks isegi üksi olles.

Pesemist, kümblemist, igasuguseid vee-protseduure ei peetud vajalikumaks kui keskajal, mil need olid harvad ja juhuslikud. XVI sajandil suleti Euroopas mitmel pool avalikud saunad, väites, et saun kahjustab kõlblust. Samas kardeti, et saun, mis pakus pigem meelelahutust kui pesemisvõimalust, levitab nakkusi (eriti suguhai-gusi). XVI–XVIII sajandit ongi nimetatud inimliku pesematuse perioodiks. Arvati, et pesemine, eriti **laste pesemine, on tervisele kahjulik**: ainult nägu, käsi ja jalgu pesti veega, muidu piirduti enese ülehõõrumisega niiske rätikuga. Saunad säilisid vaid Põhjamaades, sealhulgas Eestis – piirkondades, kus oli piisavalt vett ja puid sauna kütmiseks.

Järkjärgult hakati **jälgima ka kõnepruuki ja kontrollima oma väljendusviisi**. Tekkis arusaam, et on sõnu ja väljendeid, mida kasutada ei sobi. Näib, et seegi oli pigem kõrgema seltskonna salongiviisakus, mida oli kergem saavutada, kui lapsed range kasvataja järelevalve all oma lapsepõlve veetsid. Kuivõrd see tollaset eesti talurahvast puudutas, on raske öelda. Rahvapädagoogikast teame siiski, et laste kõnet jälgiti, sobilikuks ei peetud vandumist, lobi-

semist, itsitamist ja teiste matkimist. Seda näib kinnitavat ka valik eesti vanasõnu.

*Õige sõna õigel ajal om kallip kui kuld.
Lobiseja suu saab lopsi, seisja suu saab saia.
Paha kuulata olgu paksud kõrvad.
Pea suu kinni, seisab selg terve.
Paha keel tõstab tüli.
Välimest mööda võetakse inimest vastu,
kõnet mööda saadetakse ära.*

TRADITSIOONILISE PEREKONNA VÄLJAKUJUNEMINE

XIX sajandil muutus Euroopas perekonna struktuur. Seni tavaline kolme sugupõlve, mitmeid sugulasi ja töötajaid haarav **suurpere asendus üha sagedamini vanematest ja lastest koosneva üksusega**. Perekonna tähtsust ja ülesandeid hakati nägema teistmoodi kui seni, üha enam hakati väärtustama kodukeskust ja intiimsust, üha rohkem hakati tähelepanu pöörama järeltulijate kasvatamisele.

Suurenes riigi huvi perekonna vastu, perekonnas hakati nägema põhijõudu ühiskonna kõlbelisuse kasvatajana. Tuntud Prantsuse sotsioloog Émile Durkheim (1858–1917) on näiteks väitnud, et **perekonna ülesanne on ühiskonna stabiilsuse säilitamine heade ja kasulike inimeste tootmise abil**; et ühiskond toetab abielu kui institutsiooni, mis tagab monogaamia ja sunnib mehe elama ühe naisega.

Paljud praegugi kehtivad ettekujutused sellest, milline on ideaalne perekond, kujunesid just sel ajajärgul. Perekonda hakati suhtuma kui riikliku ja rahvusliku elu olulisesse komponenti, seega tõusis esile abielu, kodu, emaduse ja kasvatus tähtsus. Rõhutades perekonna kõlbelist* funktsiooni, hakati naise koduses tegevuses nägema jõudu, mis kujundab ühiskonna moraali ja isamaa saatust.

Muutus mitte ainult nägemus perekonnast, vaid teises ka perekonna olemus ja eluviis. **Perekonna loomist seostati üha**

enam emotsionaalse kokkusobivusega, abiellumist armastuseta hakati pidama ebaõigeks ning sobimatuks.

Uuelaadse (kodanliku) **perekonna alustoeks peeti mehe ja naise loomuse, naiselikkuse ja mehelikkuse vastandlikkust**. Meeste-naiste erinevusi uuriti, kommenteeriti ja idealiseeriti enam kui kunagi varem. Nii kujunes perekond, mida me tänapäeval nimetame traditsiooniliseks. Noor, vallaline naine võis käia tööl, aga abiellumine tähendas üldiselt töökohast loobumist ning pühendumist kodule, mehele ja lastele.

Sellist peret on kirjandus rohkem kui saja aasta jooksul kujutanud tüüpilises kodumiljööös – nii lasteraamatute kui ka romaanide tegelased elavad kodus, kus valitseb **selge rollijaotus**. Ema on pühendunud lastele ja perele, tegutseb väsimatult varahommikust hilisõhtuni, on hea, õrn, mõistev ja armastav, ei kurda ega hädalda, ei tunne igavust ega igatse koduväliselt elu. Toetudes isale ning pakkudes isale oma-poolset toetust, suudab ema oma vaikel viisil majapidamistööd laitmatult ära teha ja lastele sobivas koguses nii hellust ja mõistmist kui ka reegleid ja piiranguid pakkuda. Isa vahendab perekonnale välismaailma norme, nõudmisi ja uudiseid. Ta võib olla küll karm (tal on raske oma armastust ja hellust välja näidata), aga ta on õiglane ja töökas ning jäagitult oma peret toetav ja armastav.

Sellel süžeel on muidugi mitmeid variatsioone. Lasteraamatus asendab ema mõnikord tädi, kes on küll kohusetundlik ja majapidamisele pühendunud, aga mitte nii hell – ja lugeja elab kaasa mingil põhjusel emata jäänud lapsele.

Suur osa nii noortele kui vanadele XIX sajandil kirjutatud raamatuid räägib noorte armastusest ja takistustest, mida nad peavad ületama, enne kui igatsetud eesmärgi – abiellumiseni – jõuavad. Mis pärast pulmi toimub, huvitas tollast kirjanikkonda

hoopis vähem. Ometi hakkab just perest ja abielust rääkivaisse raamatuisse tubli ema ja abielunaise kõrvale tasapisi tekkima õnnetu, tüdinud naine. Naine, kes mehest ja kodust küllastununa tahaks midagi uut, midagi muud, midagi teistsugust. Sageli jääb mulje, et probleemi lahendus võib olla uus ja parem mees, aga aeg-ajalt aimub ka igatsus väljuda *Kinder-Kirche-Küche* piirist ja teostada ennast isiksusena hoopis väljaspool kodu. Meenutage kirjandusest kas või selliseid tegelaskujusid nagu Madam Bovary, Nora ja Anna Karenina.

Eestis kaotati XIX sajandil alles päris-ja teoorjus, tekkis võimalus maid ja talusid päriseks osta. Oli tegemist kiire arengu perioodiga. Talu vajas peremeest ja perenaist, kelle töökusest, teadmistest ja oskusest sõltus kogu perekonna käekäik – seega oli abikaasa valik otsustav samm, kusjuures hakati rõhutama, et naine oma isiksuse ja tööga on olulisem kui kaasavara, mis ta kaasa saab tuua.

Just XIX sajandil hakati avaldama kõikvõimalikke õpetusi põllumajanduse, loomakasvatuse ja aianduse kohta, aga samas pakuti ka teadmisi kodumajandusest, tervishoiust ja lastekasvatusest. Eesti talurahva ja käsitöölise elu lähenes seega järk-järgult elule muudes protestantlikes riikides.

MUUTUSED ABIEELULIS- PEREKONDLIKES SUHETES XX SAJANDIL

XX sajand on olnud kiirete muutuste, moderniseerumise, postmoderniseerumise ja globaliseerumise* ehk üleilmastumise aeg. Maailm on XX sajandil üle elanud kaks maailmasõda ning idabloki kujunemise ja lagunemise. Eesti kuulus sajandi algul veel Tsaari-Venemaa koosseisu. Sellesse sjaandisse mahtus meiegi jaoks kaks suurt sõda, aastakümned võõrvõimu, oma riigi loomine ja kiire areng nii sõja eel kui ka pärast taasvabanemist. Nii suured muutused riigi

EESTI VANASÕNU MEHEST, NAISEST JA PEREELUST

- Töökus on enam kui rikkus.
- Võta naine võrgujäält, mitte kirikust ega kõrtsuteelt.
- Ilus naine on silma paradiis, hinge põrgu, rahakoti puhastustuli.
- Paremb võta noor ja vaene ku vana ja rikas.
- Ei saa kõik kanad õrrele, ei ka kõik neiud mehele.
- Ennemb aus vanatüdruk ku viletsa mehe naine.
- Kaks lindu ehitavad pesa, üks lõhub.
- Hopen osta rikkast, naine võta vaesest perest.
- Kes laialt otsib, see lahja leiab.
- Naine jõuab põllega rohkem välja kanda kui mees koormaga sisse vedada.

ja rahva elus ei saa jätta mõju avaldamata perekonnale. Mõned XIX sajandil alguse saanud tendentsid perekonna arengus on jätkunud, mõned nõrgenenud.

Iseseisva **Eesti Vabariigi perekonna areng 1920.–1930. aastatel meenutab samaaegseid muutusi Euroopas. Sajandi teine pool allutas perekonnaelu Nõukogude Liidu seadusandlusele**, ent selles võis tajuda ühelt poolt püüdu säilitada oma traditsioone ja rahvuslikke iseärasusi ning teiselt poolt selgelt samu arenguhooni kui läänes: lahutuste ja väljaspool ametlikult registreeritud abielu sündivate laste arv oli Eestis suurem kui kusagil mujal Nõukogude Liidus. Taasiseseisvumine tõi kaasa uusi muutusi, eesti perekond alustas kiiret liikumist eelmistel aastakümnetel läänes kujunenud arenguid järgides: vähenes abiellumus, plahvatuslikult suurenes vabaabielude arv, kasvas sünnitaja keskmine vanus jne.

Kõik muutub, miski ei muutu.
Ajas ajatu, siin ja nüüd ...
(Jaan Kaplinski)

GLOBAALSED PROTSESSID, mis tugevasti mõjutasid XX sajandi teisel poolel nii lääne- kui idabloki maid, ilmnesisid Eestis järgmiselt.

Urbanisatsioon* ehk linnastumine – linnaelanike arv suurenes, elu koondus linnadesse, linna õppima läinud noored ei pöördunud enam maale tagasi, vaid leidsid elu- ja töökoha linnadest.

Eesti pere- ja sündimusuuringu andmetel on Eestis igast järgmisest põlvkonnast ikka suurema protsendi inimeste lapsepõlvkodu olnud linnas: 1924–1928 sündinuist kasvas linnas neljandik (24,6%), 1944–1948 sündinuist üle kolmandiku (37,8%) ja 1964–1968 sündinuist ligi kaks kolmandikku (61%).

Alates 1990. aastate lõpust alates on märgatav vastupidine tendents – elama asumine linna lähedale maale e kontraurbanisatsioon.

Migratsioon* ehk ränne – elukohavahetuste ja rände suund oli maalt linna, väikelinnadest suurematesse, suurematest pealinna.

Paljud Eesti elanikud olid sunnitud elukohta vahetama ka sõja, suletud piiritsoonide, kolhooside loomise jms tõttu. Perekonnad kaotasid kollides tugivõrgustiku*, mis pikemat aega samas kohas elades välja kujuneb. Esimestel sõjajärgsetel aastakümnetel oli paljudel veel maal lähisugulasi, kellega aeg-ajalt kohtuti. Lapsed said vähemalt suvel osa eesti külaelust. Sajandi lõpu poole koosnes vanavanemategi põlvkond juba peamiselt linnainimestest. Pealegi elati ka maal linnatüüpi asulate mitmekorruselistes majades, kus väikeses korteris suvekülastajatele enam ruumi ei olnud. Kadus taluüü laste mängupaigana, mitmekorruseliste majade vahele tekkisid parkimisplatsid ja autoteed, nii et erinevused linna argieluga jäid üha väiksemaks.

Aktseleratsioon* ehk arengu kiirenemine – noorema sugupõlve kiirem küpsemine ja areng on suurendanud lõhet sugupõlvete vahel. Vanematel on raskem oma lapsi mõista, kuna nad ise olid sama vanana teistsugused ja elasid teistsugust elu.

XX sajandi lõpuosas lisandus Eestis aktseleratsioonist tingitud raskustele asjaolu, et vanemate lapsepõlv ja noorus on möödunud Nõukogude Eestis, taasiseseisvunud Eestis on aga järsult muutunud noortele esitatavad piirangud ja nõudmised ning suurenenud vabadus nii aja kui raha kasutamisel. Täna vanemad kardavad, et lapsed ei tule toime nüüdisaegses ühiskonnas varitsevate ohtudega, aga neid juhtida ja aidata ei oska, kuna oma kogemused on teistsugused.

Emantsipatsioon* ehk vabanemine eelarvamustest ja kitsendustest seostub paljudes maades naiste sajandipikkuse võitlusega oma iseseisvuse ja võrdõiguslikkuse eest.

Eestis olid naise õigused ja võimalused haridust saada juba XX sajandi alguses suuremad kui mitmetes Euroopa riikides. Nõukogude ajal rõhutati naiste ja meeste võrdsed õigusi küllastumiseni, ja ehkki sõnad sageli tegelikkusega kooskõlas ei olnud, ei ole **feminism*** Eestis arvestatavaks jõuks kujunenud. Seevastu on veelgi tõusnud naiste iseseisvus ja tahe end teostada väljaspool perekonda. XX sajandi lõpuosas tekkis

tendents lükata lapse sündi edasi. Eriti väärtustavad haritud naised eneseteostust väljaspool perekonda, abielu ja perekond ei ole paljude elus enam nii kesksel kohal kui varasematel põlvkondadel. Kui naine lugupidamist ja armastust väärib meest ei leia, jääb ta pigem üksi ja kasvatab üksi lastki – tasuval kohal töötades tuleb ta majanduslikult piisavalt hästi toime.

Virtuaalse maailma osakaalu kasv. XX sajandi teine pool tõi perekonda televiisorid ja arvutid. Kui 1980. aastatel oli kanalite valik veel minimaalne ja televisioon vahendas peamiselt Nõukogude Liidus toimuvat, sedagi tendentslikult, siis 1990. aastatel avanes vaataja ees kirev ja sageli ilustatud pilt pereelust kogu maailmas. Seriaalides tegutsesid rikkad ja ilusad inimesed, kelle põhitegevus näis olevat armumine-pettumine-lahkumine, eksklusiivsed pulmad ja dramaatilised lahutused. Noorte käitumises hakkas ilmema filmidest pärinevaid suhtlusmalle. Uue tegurina hakkas toimima reklaam. Meedia ja reklaami tähelepanu keskpunkti on tõusnud inimese keha, rõhutatakse keha ilu ja väärtustatakse kehalisi naudinguid. Televisioonile ja internetile kulub Eestis tehtud uurimuste alusel suur osa noorte vabast ajast. See võimaldab saada kiiresti mitmekesist, huvitavat ja vajalikku teavet. Samas on oht, et ebakriitiline tarbija võtab mõnigi kord vastu eksitavaid teavet, eriti seksuaalelu valdkonnas.

Millised võiksid olla XXI sajandi perekonna väärtused?

2.2. TÄNAPÄEVA PEREKOND EESTIS

Nagu juba öeldud, on perekonna kui institutsiooni areng seotud muutustega ühiskonnas. Praegu ilmnevate protsesside juured peituvad sageli kaugemas minevikus. Niisiis kajastuvad perekonnaajaloo põgus ülevaates mitmed tendentsid, mis iseloomustavad perekonna arengut ka praegusel hetkel.

Euroopas on perekonnasuhted ja -struktuur muutunud viimase mõnekümne aastaga rohkem kui varem sajandite jooksul, kuigi riigiti on muutused erinevad. Järgnevas nüüdisaegse perekonna iseloomustuses toetume eelkõige Eesti perekonnanuurijate Dagmar Kutsari ja Ene-Margit Tiidu, aga ka Mare Ainsaare, Kairi Kasearu, Leeni Hanssoni ja teiste töödele.

Eestis nagu mujal Euroopaski on **tõusnud kodunt lahkumise ja oma leibkonnana elamaasumise vanus**. Eestis on keskmine kodunt lahkumise vanus nii meestel kui naistel 25 aastat, 18–19-aastastest on kodunt lahkunud alla viiendiku. Isegi kui noored seoses õpingutega enam püsivalt kodus ei ela, jäävad nad lapsepõlvkoduga sageli tihedalt seotuks. Üks põhjus on ilmselt majanduslik – hariduse omandamisele kulub kauem aega kui varem, töökoha leidmisega võib olla raskusi ja oma eluaseme soetamine on kallis. Kui perekonna elukoht võimaldab kodunt lahkumata õpinguid jätkata ja seal on piisavalt ruumi, siis jäädakse veel noore täiskasvanuna vanematekoju elama. Teine põhjus on seotud viimaste aastakümnete eluasemepoliitikaga: tänu eluasemete erastamisele on vanem põlvkond eluruumiga suhteliselt hästi kindlustatud, ruumi on rohkemgi, kui vanaevatele vanematele endile vaja. Uue eluaseme hind on aga suhteliselt kõrge, üürkortereid napib ja korterilaenu maksmisele kulub paar-kolmkümmend aastat.

Kodunt lahkumisele järgneva aasta-paari jooksul elab noor esialgu tavaliselt üksinda, 1-inimeselise leibkonnana, seejärel teist samapalju vabas kooselus. Kooselu alustatakse kõige sagedamini soovist elada koos armastatud inimesega, teadmata isegi, kui kauaks kokku jäädakse. Lühisuhte ja kooselu piir on ähmane. Neid noori, kes ei taha üldse kooselu (vaba või seadustatud) alustada, on väga vähe. Samas ei ole abiellumine enam omaette eesmärk, seda lükatakse mitmetel põhjustel edasi. Nagu teisteski siirderiikides* ehk järelsotsialistlikes riikides, on ka Eestis **abiellumus suhteliselt madal**, eriti kui võrrelda seda ajaga mõnikümmend aastat tagasi.

Vaba kooselu abielule eelneva staadiumina tunnustab tänapäeval mitte ainult noorte endi, vaid ka vanemate põlvkond. Umbes pooled noortest täiskasvanuist soovivad siiski oma kooselu seadustada, aga nad ei kiirusta sellega, vabaabielude osakaal on kõrge.

Esmaabiellumise vanus on tõusnud. Nõukogude perioodil tegi vabale kooselule (prooviabielule) sageli lõpu oodatav laps – enamik paare püüdis enne lapse sündi kooselu seadustada. Sama tava valitseb praegugi Lõuna- ja Kesk-Euroopas. Põhja-maades on nende sündmuste järjekord sageli vastupidine ja nii oli ka Eestis 2000. aastal esmassünnitaja keskmiselt aasta võrra noorem kui esmasabielluja. Praegu abiellutakse sageli alles pärast (esimese) lapse sündi – olgu siis abiellumise edasilükkamise põhjuseks majanduslikud raskused või oma kodu puudumine.

Abielu sõlmimisega loodetakse saavutada suuremat kindlustunnet iseendale ja lastele, 2001. aasta üliõpilaste küsitluse alusel pidas kolmveerand vastajaist abiellumist oluliseks seetõttu, et laps saaks vanematega sama perekonnanime.

Sündimus on Eestis alates 1990. aastast olnud eriti madal. 1960. aastal oli 1000 elaniku kohta 16,6 sündi, 2000. aastal 9,6 sündi. Ema vanus esimese lapse sünnil suureneb ja on praegu ligi 27 aastat, tõsi küll, paljudes Euroopa maades sünnitatakse esimene laps veel vanemas eas. Sündimuse languse on läbi elanud ka teised siirderiigid. Eestis pidurdus see siiski 1990. aastate lõpuks, ehkki oodatud suurt tõusu hoolimata mitmetest riigipoolsetest meetmetest (näiteks vanemapalga kehtestamine) ei ole tulnud. Vabas kooselus elavate inimeste, nii meeste kui ka naiste soovitud ja tegelikult olemasolevate laste arv on väiksem kui abielus olijatel.

Üksikvanemate (põhiliselt üksikemad) arv on Eestis olnud suur juba mitme põlvkonna jooksul, see ei ole viimastel aastakümnetel kasvanud. Sündidest 10–15% on vallassünnid, kus lapse ema pole ei vabaga seaduslikus abielus. Aga ka need lapsed, kes sünnivad perekonda, võivad kaotada teise vanemaist lahkuminekku, lahutuse või surma läbi. Seega umbes kuuendik **fertiilses*** eas naistest kasvatab last üksikemana. Samas ei tarvitse vanem jääda üksikuks lapse täiskasvanuks saamiseni, kordusabielud või uued kooselud muudavad olukorda. Eesti pereuurijate hinnangul

veedab naine oma elust keskmiselt 2–3 aastat lapsi üksi kasvatades, mees mõnevõrra vähem.

Eelnevat arvestades võiks arvata, et tuumperekonnad on perevormide mitmekesisuse tõustes vähemusse jäänud. Statistika alusel on see siiski tänapäevalgi viljakas eas (25–44-aastaste) meeste ja naiste puhul kõige levinum leibkonnatüüp, sellises perekonnas elab ka eesti lastest kõige suurem osa. Seega veedab enamik lastest oma lapsepõlve kahe vanemaga perekonnas, ehkki teine vanematest võib olla kasu vanem.

Et noortes perekondades sünnib esimene laps umbes aasta jooksul pärast kooselu alustamist, siis pole noor lasteta abielupaar Eestis kuigi tavaline. Küll aga jääb abielupaar üksi, kui laps(ed) kodunt lahkuvad. Kooselu lastega jääb lühikeseks eriti juhul, kui lapsi on peres vähe ja nad on väikese vanusevahega. Kui lapsed täiskasvanuks saades jätkavad elu vanematekodus, võib rääkida kahe täiskasvanute põlvkonnaga leibkonnast.

Laiendatud perekond, kus koos elab üle kahe põlvkonna, on Eestis suhteliselt haruldane. 1990. aastate alguse vanemluse uuring näitas, et umbes kolmandik imikute* vanematest elas koos naise või mehe

Perelliige?

vanematega, mänguealiste peredest elas koos vanavanematega veel viiendik. Elamistingimustest rääkides kurdetigi eelkõige ruumipuuduse üle. Soome peredest elas tollal koos ühe või teise abikaasa vanematega alla 5%. Praeguseks on Eestis jõutud samale tasemele – rohkem kui kahe põlvkonnaga leibkondi on ainult 4%.

Seega eelistavad kesk- ja vanemaealised elada omaette, suheldes sageli aktiivselt laste ja lapselastega ning toetades neid vajaduse korral. Vanuse tõustes võetakse vastu ka noorte abi. Kui üks abikaasast sureb, jätkab teine (tavaliselt naine, meeste suhtarv rahvastikus väheneb) siiski omaette elamist, niikaua kui ta vähegi toime tuleb.

KOKKUVÕTE

Et mõista, milliseks võib kujuneda perekonna tulevik, tuleb tunda selle minevikku. Matriarhaadi lagunemisest peale on enamikus kultuurides võim ja õigus perekonnas olnud mehe käes, naine on juhtinud kodust majapidamist ja kasvatanud lapsi. Keskajal oli abi-elu majanduslik ja juriidiline ettevõtmine. Uusajast alates hakati naisest nägema mehe elukaaslast. XIX–XX sajandil on suhtumine naisesse ja perekonna rolli inimese elus suuresti muutunud. Tänapäeva perekond meie kultuuriruumis on peamiselt tuumperekond, kus mehel ja naisel on võrdsed õigused.

KÜSIMUSED

1. Kirjeldage naise ja mehe elu vanaajal. Mis olid kummagi peamised probleemid?
2. Kas laste kasvatuses keskajal oli midagi niisugust, mida tänapäevalgi võiks kasutada? Selgitage, mis just. Miks?
3. Mis muutus lapse elus uusajal paremaks, mis halvemaks? Selgitage.
4. Kuivõrd oli elu perekonnas XIX sajandil turvalisem/ebaturvalisem kui tänapäeval? Põhjendage.
5. Analüüsige vanasõnu, mis puudutavad abikaasa valikut (vt lk 30). Milliseid omadusi tähtsustati? Milliste omaduste suhtes õpetati ettevaatlik olema? Endale mõtlemiseks
1. Mõelge, millised töökspidamisi, rollijaotusi või üksteisega suhtlemise viise esineb teie kasvuperekonnas. Millisesse ajastusse ulatuvad nende nähtuste juured, kas: a) antiikaega, b) keskaega, c) uusaega?

ÜLESANDED

1. Mehe ja naise roll perekonnas.
Valige mõni kirjandusteos, kus tegevus toimub minevikus ja kus on juttu perekonnast. Milline on mehe roll? Milline on naise roll? Kuidas suhtuvad lapsed emasse-isasse? Mida erinevat, mida sarnast leiata tänapäeva perekonnaeluga?
2. Ajas rändamine.
Kui teil oleks võimalus ajas tagasi minna, siis millisel ajastul te kõige meelsamini veedaksite a) lapsepõlve aastad, b) noorukiea, c) täisea?
Põhjendage.

3

ARMUMINE JA ARMASTUS

3.1. SUHETE KUJUNEMISE NURGAKIVID

3.2. ARMUMINE KUI LÄHEDUSSUHETE ALGUS

3.3. ARMASTUSE TEOORIAID

Kuidas ma saan aru, et ma olen armunud? Milline on tõeline armastus? Miks armastust on raske leida? Kas armastus ilma seksita on võimalik? Kas ka minu jaoks üldse leidub seda ühte ja õiget?

Inimest juhivad ja motiveerivad vajadused. Näiteks bioloogilised vajadused, nagu söömine, joomine, seksuaalvajadus jne, ning psühholoogilised vajadused, nagu hoolitsemisevajadus, soov olla austatud jne. Tarvete rühmi on oluliselt rohkem, kuid on selge, et enamiku vajaduste rahuldamisel mängivad suuremat või väiksemat rolli teised inimesed. Seetõttu ongi olulised suhted, mis aitavad kujundada ja säilitada rahulolu eluga.

Nagu eespool kirjeldatud, on perekonna üks funktsioon aidata indiviidil ellu jääda ja elus toime tulla, hoolitsedes tema füüsilise ja psühholoogilise heaolu eest. Nii võib ka perekonna loomises ja lähedussuhete sõlmimises näha inimese soovi olla hoitud ja hoida, tunda end kaitstuna ning hoolitseda teiste eest.

Soov läheduse järele viib elukaaslase, seadusliku abikaasa, poiss- või tüdruksõbra otsimise ja leidmiseni. Miks hakkab meeldima just see inimene ja mitte keegi teine? Kas me sobime omavahel? Mida teha, et kellelegi meeldida? Arutelud neil teemadel on põnevad ja ühtlasi olulised igas vanuses kaaslasteotsijale.

Seejuures on tähtis, et inimene oskaks ära tunda, milline on tema käitumis- ja mõtlemisviis, millest ta lähtub usaldusisiku valikul või perekonna loomisel. Siis oskab ta hinnata ka oma valikuga kaasnevaid riske.

3.1. SUHETE KUJUNEMISE NURGAKIVID

„Kui mina sulle meeldin,
siis hakkad ka sina mulle meeldima.“
17-aastase neiu julgustussõnad austajale

Kuidas suhted alguse saavad? Lisaks noortele, kes alles hakkavad juurdlema n-ö käimise olemuse üle, on see küsimus kõitnud ka teadlasi. Arvukad uurimused on aidanud avada esmapilgul pigem ilukirjanduslikku teemat „kes kellele meeldib”. Leitud on üldised tegurid, mis soodustavad suhete kujunemist. Nendeks on

- füüsiline (ka ruumiline) lähedus,
- kontaktide sagedus ja tuttavlikkus,
- isikutevaheline sarnasus ja füüsiline atraktiivsus* ehk kõitvus.

Füüsilise läheduse all mõistetakse viibimist samas keskkonnas. Näiteks on tähele pandud, et sageli tutvutakse tulevasega bussis. Sama ruumi kasutamine lihtsalt annab võimaluse inimesega kohtuda ning teda märgata.

Kontaktide sagedust ja tuttavlikkust peetakse samuti määravaks. Enda pidev „näitamine” või kellegi sagedane „uurimine” loovad pinnase teineteise tundmaõppimiseks. Mida rohkem on kokkupuuteid, seda enam võib avastada jooni ja omadusi, mis kaaslaste vastu suuremat huvi tekitavad. Niisiis: tundub, et linnaliinibussid on väga „saatuslikud”, kuna inimesed sõidavad enamasti teatud kindlatel liinidel.

Igapäevapraktika kinnitab teoreetilisi seisukohti: kui neiu tekib soov poisi tähelepanu endale tõmmata, siis eelistab ta jalutada piirkonnas, kus suure tõenäosusega viibib ka noormees (näiteks tolle toa akende ees).

Samas on selge, et pelgalt ühes klassis õppimine või ühes ruumis töötamine ei loo soovi kurameerima* ehk käima hakata. Üheks olulisemaks tõukeks on atraktiivsus, mille tekkimisel mängib olulist rolli isikute maailmavaateline sarnasus. Sümpaatsem kipub olema inimene, kes jagab samu väärtushinnanguid, on samalaadse sotsiaalse staatuse, haridustaseme ja kultuuritaustaga.

Kuidas sarnasus mõjutab paarisuhte teket?

Suhete tekkimise ja püsimise taustal on see mõistetav. Need, kelle maailmavaated kattuvad ja kellel on ühised eelistused, tunnevad ennast teineteise seltskonnas mugavalt ning turvaliselt. Tänu sellele on väiksem risk, et riid võiks puhkeda just arusaamade ja hoiakute pinnalt. Konflikte aitab maandada sagedasem nõustumine teineteisega ning vastastikune mõistmine. Siinkohal võiks lugeja juurelda selle üle, millised on tema enda head tuttavad ning lähedased. Näiteks kui päevakajaliste sündmuste üle arutades on tekkinud vastuolud ja seejärel antipaatia* ehk vastumeelsus vestluskaaslase suhtes, ilmestab see hästi inimese soovi hoida omasuguste poole.

MILLINE ON FÜÜSILISELT ATRAKTIIVNE MEES/NAINE?

Vastavad 17–19-aastased

Noormees: „Peale esimest suhet mõtlesin, et teist korda ma enam „ämbrisse ei astu” sellega, et vaatan ainult välimust.”

Neiu: „Pigem jääb silma just oma erilisusega ja silmasäraga. Aga kui täiesti üldiselt võtta, siis meeldivad pigem tumedajuukselised, pruunisilmsed (või lihtsalt tumedad ja sügavad silmad), pikkuseks vähemalt 175 cm (minust endast paar cm pikem), keha võiks olla sportlik (aga mitte üle pumbatud, vaid toonuses), kindlasti mitte liiga peenike, pigem natuke täidlasem.”

Noormees: „... mulle meeldivad igasugused. Vahet pole, kas punaste, valgete, tumedate juustega. Võib-olla siis rohkem sellised lühemad ja pehmemad. Käed paned ümber, tunned, nagu oleks padi ... mitte teine mees ... Tegelikult jään alati vaatama selliseid tüdrukuid, kellel on eriline pilk ... silmades on vist asi.”

Neiu: „... kuskil 170 cm, minust pikem, tal võiks olla põselohud. Tumedate silmadega. Suhteliselt ümar näokuju. Minu enda kaaslane ei vasta sellele kirjeldusele, kuid oma isiksusega löi ta mu pahviks ning välimus ei lugenud enam üldse.”

Noormees: „Minu valik on juba tehtud. Ikka selline hea ... kõik vormid peavad esindatud olema ... Aga ma arvan, et 17–19-aastaselt tahetakse pigem peibesid ja mida vanemaks muututakse, seda enam hakatakse vorme hindama.”

Milline on teie maitse?

Astra sõbranna Piret oli leidnud mõnda aega tagasi endale poiss-sõbra. Nüüd tundusid nende suhted olevat tõeliselt kuumad. Paistis, et mõlemad on rabul. Astrale torkas silma, et Pireti suhted erinesid nii tema kui tema venna Karli suhetest. Karli puhul oli probleemiks see, et ta ei viitsinud eriti midagi ette võtta. Samas oli tema kaaslanna äärmiselt seiklusjanuline ning subtlemaisaldis. Kui siis Karl mõnikord oli siiski nõus välja minema, ei jõudnud nad sõbratariga kunagi kokkuleppele selles, kubu minna. Nad vaidlesid ning riidlesid palju.

Maailmavaatelse sarnasuse kõrval vormib suhtumist ka inimeste välimus. Võib tunduda ebaõiglane, kuid füüsiliselt atraktiivsem inimene meeldib rohkem kui keskpärase väljanägemisega kaaslane. Nimelt mõjutab inimesi stereotüüp „mis on ilus, on ka hea”. See kannab ideed, et silmale nähtav ilu on seotud teistegi ihaldusväärsete omadustega.

Toredad ning kenad tunduvad paljud, kuid mitte igaüht ei taheta poiss- või tüdruk-sõbraks. Välimusel on sellistes suhetes tähtis koht, kusjuures kaaslase valikul jääb ilu alati vaataja silmadesse. Füüsilist veetlust hindab inimene, lähtudes iseenda eelistustest. Puudub reegel, mis ütleks, kust jookseb piir ilusa, kena ja inetu vahel. Küll aga on üldine reegel see, et välimus mõjutab sündmuste arengut eriti tugevalt seni, kuni sõlmitakse lähem tutvus. Suhte jätkudes kaotab välimus aegamisi tähtsuse ning meeldivuse püsimist toetavad siis juba muud tegurid. Hilisem pettumus poiss- või tüdruksõbras võibki tuleneda sellest, et tutvuse sõlmimisel olid määravad välised omadused. Sellele aga, mis oli varjatud, ei pööratud piisavalt tähelepanu.

3.2. ARMUMINE KUI LÄHEDUSSUHETE ALGUS

Esimene armastuse ohe on viimaseks mõistuse ohkeks.

P. Charron

Suhted muutuvad. Märkamatu on kaaslasest saanud inimene, tänu kellele tundub kõigel mõte. Kas ma olen armunud? Armumise üle juurdlevad lisaks armunutele ka psühholoogid. Nad on leidnud, et **armumine*** on teatud tüüpi psüühiline seisund, mida iseloomustavad sarnased jooned armunute mõtlemises, emotsioonides ja käitumises.

Armumist peetakse toredaks ja mõnusaks tundeks, mis võib olla sissejuhatuseks pikemaajalisele lähedussuhetele. Armuda võib nii esimesest pilgust kui ka pärast pikemaajalist sõprust. Tavaliselt juhtub see justkui iseenesest, millele viitab näiteks ka ingliskeelne väljend *fall in love*, kus *fall* tähendab *kukkuma*, *langema* ja *love* – *armastus*. Selle tunde tekkimist on endal

KUIDAS END TUNNETE, KUI OLETE VÄGA ARMUNUD?

Vastavad 17–19-aastased

Noormees: „Enneolematult!”

Neiu: „Ma tunnen seda, mille kohta öeldakse „liblikad kõhus”. Lisaks veel pilvedes hõljumise tunne. Selliseid väikeseid reaalse elu asju, mis muidu oleksid võinud mind pahandada, ei pane üldse tähele.”

Noormees: „Kogu aeg on ängistus, siis kui kokku saad temaga, siis jälle hea olla.”

Neiu: „Armunud olles olen nagu kusagil pilvedes ära, õppida ei viitsi, mõtted on ainult ühe inimese peal, armudes kipun tihtilugu asja kõigile välja lobisema (et kellessegi armunud olen), isegi liiga paljudele.”

raske nii takistada kui ka kontrollida. Elu võib korruga saada nii „puhtamad värvid kui ka ilusama kõla”. Armunu käitumise ilmub uusi jooni. Kasvab motivatsioon teha tööd, õppida, kedagi abistada, tuttavaid kiita. Armununa on lihtne olla särav ja energiast pakatav. Positiivsed emotsioonid kannavad justkui iseenesest edasi. Tulevikuplaanid, mida tehakse, tunduvad saavutatavad. Elu on ilus.

meeldivad, jäetakse tähelepanuta või selgitatakse neid väliste asjaoludega (näiteks „ütles halvasti, sest kodus aeti ta ennist närvi” jne). Siin aitab teineteise parem tundmaõppimine. Suhte arengus täheldatakse kindlat tendentsi: **periood, mil inimene on väljavalitust tohutult lummatud** (või kõrvuni armunud) **möödub aja jooksul**. Kaaslane võib lõppkokkuvõttes osutuda toredaks inimeseks, kuid abikaasaks kogu eluks ei pruugi ta olla sobivaim. Niisiis võivad hilisemad ebameeldivad üllatused olla „idanema pandud” just suhte loomise etapis.

Võib tunduda ootamatu, aga **armumine ei pruugi olla ainult nauding**. Sellega kaasneb palju ärevust, mis loob pinnase teravate suhtedraamade tekkimiseks. Raskust lisab vastandlike tunnete kogemine. Ühel hetkel võib kaaslane põhjustada viha ja abituse tunnet, järgmisel aga tõsta kõrgustesse. Tundlikkus kellegi tegude ja sõnade suhtes tuleneb omakorda emotsionaalsest sõltuvusest*, mis tähendab, et armunu enesetunnet (õnnetunne, viha, vastikus) mõjutavad kaaslase teod ning sõnad. Seetõttu on inimene, kellest ollakse sisse võetud, osaliselt vastutav teise eest.

Ka siis, kui noored pole veel jõudnud seisukohale, kas „minna tõsiseks” või mitte, on nad haavatavad. Kaaslase hoolimatu käitumine kahandab edaspidiseid paarisuhtega seotud ootusi.

Sandra pohnud päri sõbrannaga, kes mõistis ta käitumise hukka. Sandra hakkas nimelt käima kohtamas uue tuttavaga, kuigi oli alles mõni nädal tagasi Marviniga tutvunud. Sandra küll nõustus, et Marvin on temasse armunud, kuid sellegipoolest õigustas ta oma käitumist. „Marvin on ju ainult armunud. Me ei hakka ju veel abielluma! Ah, see nüüd probleem või midagi, et ma kohtun Steniga. No kuule, ma saaks aru, kui me koos elaks. Siis teeks see talle haiget,” ei näe või ei soovi Sandra näha, kuidas tema käitumine mõjutab noormehe enesetunnet.

Kõik ei mahu sõnadesse.

Rahvasuu teab kõnekäändu, et armumine viib mõistuse peast. Miks? Armumist kogetakse läbi tugevate emotsioonide, mis mõjutavad mõtlemist. Selle tulemusena muutub reaalsuse tajumine ja väljavalitut hakatakse idealiseerima. Pidevalt unistades näeb inimene ihaldatus omadusi, mis talle tegelikult võivad puududa – fantaasiates loodud ettekujutus ei pruugi kokku langeda tegelikkusega. Armunu vaatab vigadest mööda ja keskendub vaid paarile kaaslase omadusele, mis ei lase tal märgata kogupilti. Jooned, mis partneri juures vähem

KAS ARMUMINE ON NOORE JAOKS POSITIIVNE KOGEMUS?

Vastavad 17–19-aastased

Neiu: „Noore jaoks on armumine arengu tavapärase osa. Kogemusest ta võidab, igal juhul võidab. Esiteks on see juba lihtsalt kogemusest oluline, see tunne. Ja kui siis tulebki lõpuks krahh ning suhe saab otsa, siis teeb see inimese vaid tugevamaks. Lõpuks kaotust nagu ei olekski.”

Noormees: „Igal juhul on kasulik, kuid samas on ka kogu aeg mingi ängistus, muudele asjadele ei suuda keskenduda. Mõtted kogu aeg teisele – öö otsa. Ainult siis, kui kossuvõistluste ülekanne on telekas, ei ole ängi.”

Neiu: „Kui ollakse armunud, siis võidakse end palju paremini tundma õppida (kui hooliv ma olen, kas ma olen liiga iseikas, kas ma olen valmis selliseks asjaks, mis on minu jaoks kõige tähtsam).”

Noormees: „Jah, kindlasti on see positiivne kogemus, sest armumise ajal on tunne, et see kestab igavesti.”

Esimesed armumised leiavad aset perioodil, mil inimese **arusaam lähisuhtest** on kujunenud mitte niivõrd isiklike kogemuste kui **meedia, kirjanduse, eakaaslaste juttude ning enda fantaasiate toel**. Vähesel elukogemusel tõttu ei ole tal lihtne pöörata tähelepanu kaaslase omadustele, mis võivad saada komistuskiviks suhte kestmisel. Näiteks jääb märkamatuks väljavalitu kahtlev suhtumine enda sidumisse

Ootus.

ainult ühe inimesega. Enne tähtsa otsuse tegemist (näiteks pere loomine, lapse saamine, kooli pooleli jätmine) oleks mõttekas võtta aega nn käimis- ehk kurameerimisperiodiks. Kui see on piisavalt pikk, näevad asjaosalised, kas nad suudavad teineteisele ka tegelikult pakkuda seda, mida kumbki lähedussuhtest ootab.

Nooruk alles otsib end ja tema minapilt muutub. Ta paneb end üha enam proovile täiskasvanuea rollides. Sellesse perioodi langev armumine aitab tundma õppida lähedussuhtega seotud probleeme. Sel viisil kasvab valmisolek pikaajaliseks suhteks, mille õnnestumise üheks eelduseks on enesekeskuse vähenemine ja oskus arvestada kaaslase vajadustega. Kuivõrd on inimene valmis suhteks, kus andmisel on sama suur tähtsus kui saamisel, sõltub tema küpsusest.

Paraku võib lisaks enda leidmisele end ka kaotada. Suhtes kogetu võib nii anda kui ka vähendada enesekindlust, tuua välja seni varjatud nõrkused ja tugevused. Samas vähendavad esimesed kogemused eba-realistlikke ootusi nii tulevase kaaslase kui ka suhete osas, aidates ühtlasi mõista oma tegelikke soovide.

3.3. ARMASTUSE TEOORIAD

Tõeline armastus sarnaneb tondiga, kellest kõnelevad kõik, kuid keda vähesed on näinud.

La Rochefoucauld

Armastust* on raske defineerida viisil, millega nõustuksid kõik, kes seda kunagi on kogenud. Mõned leiavad, et armumine peale esimest-teist kohtumist ongi armastus. Teised seevastu tõmbavad selge piiri armumise ja hiljem tekkiva sügavama tunde – armastuse – vahele.

Arvamustest sõltumata sarnanevad armastuse otsijad soovi poolest olla õnnelikud läbi teise inimese läheduse. Armastuselt oodataksegi võimalust kogeda õnnetunnet läbi teise inimese.

MIS ON ARMASTUS?

Vastavad 17–19-aastased

Noormees: „Vajadus olla teise lähedal, ei midagi muud.“

Neiu: „Armastust kirjeldada on väga raske. Mina isiklikult lihtsalt tundsin ... see kõlab nagu filmis. Alati on mingeid kahtlusi, aga lõpuks lihtsalt saad aru.“

Neiu: „Mina ei ole veel kedagi armastanud, olen olnud ainult armunud ... Armastus on see, kui ma tahan, et teine oleks õnnelik tänu minu armastusele. Nii sügavat tunnet minul veel olnud ei ole.“

Noormees: „Kui ma tüdrukut armastan, siis ma tunnen, et tema võiks mu laste ema olla.“

ARMASTUS ERINEB SÕPRUSEST JA MEELDIMISEST

Millal algab armastus? Kuidas ära tunda, et just see on armastus? Sotsiaalsühholoogid Zick Rubin ja Keith Davis on proovinud selgitada sõpruse ning armastuse erinevusi. Kuigi mõlemad on lähedussuhted, sõlmitakse ja hoitakse neid eri põhjustel. Nii sõprus- kui ka armastussuhtes tuntakse kaaslasest rõõmu, teda mõistetakse, usaldatakse, aktsepteeritakse, tema pärast muretsetakse ja tema eest hoolitsetakse.

Armastust eristab sõprusest **kirg*** ja see, mil viisil armsama eest **hoolitsetakse**.

Kirg peegeldub pidevas mõtlemises armastatust, seksuaalses ihas ja soovis tema füüsilise läheduse järele. Kirg muudab suhte olulisimaks suhteks elus.

Armastaja hoolitsust ja teisest hoolimist iseloomustab valmisolek kaitsta armastatut tema enda võimalike eksimuste eest ning soov anda endast kõik tema õnnelikuks tegemiseks. Uurimused on näidanud, et just hoolitsus on pikaajalises armusuhtes väga oluline, mitte niivõrd kirg.

ARMASTUSE TÜÜBID

Armastus erineb sõprusest. Lisaks ollakse seisukohal, et ka **armastus** ise **võib väljenduda mitmeti**. Elu keerdkäikude tõttu tuleb inimesel sageli astuda uuesti samme, et leida enda kõrvale lähedane. Kõrvutades uut tutvust varasemaga, ilmnevad sageli erinevused. Näiteks koges inimene minevikusuhtes õnne läbi tugivate emotsioonide. Nüüd tekib rahulolu hoopis läbi kindlustunde.

Armastust saab analüüsida mitut moodi, näiteks keskendudes armastuse komponentidele. Armastuse määratlemisel lähtutakse tavaliselt konkreetsele tüübile omastest joontest käitumises, mõtlemises ja tunnetes.

ARMASTUSE KOLMNURKNE MUDEL

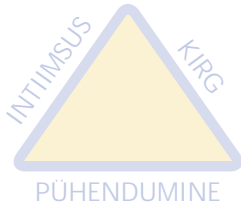
Ameerika psühholoog Robert Sternberg on armastuse kirjeldamisel keskendunud selle **komponentidele**. Ta on pakkunud välja kolmnurkse mudeli, mille järgi sisaldab armastus **intiimsust*** ehk lähedust, **pühendumist ja kirge**. Sternbergi arvates erinevad armastussuhted selle poolest, mil määral armastajad neid suhtes kogevad.

Intiimsus on suhte emotsionaalne komponent, mis avaldub lähedustundes. Sügava intiimsusega paare iseloomustab avatus, usaldus, julgus olla aus partneri ja enda vastu. Ka intiimsuse puudumise korral

võivad suhted püsida. Sellisel juhul hoiab partnereid koos näiteks pühendumine ja/või kirg. Esimene väljendub soovis ja kohustuses suhet jätkata. Kirg aga paneb liikuma, andes energiat, ja väljendub seksuaalses köitvuses.

Komponentide kombineerudes moodustuvad Sternbergi järgi eri tüüpi inimsuhted (vt tabel lk 43). Kõikehõlmava ehk ideaalse armastuse korral pakub suhe sügavat intiimsust, kaaslane on seksuaalselt köitev ning armastajad on valmis hoidma suhet ka tulevikus. Nii pole see aga näiteks tühjas armastuses, kus partnerid jätkavad paarina, kuigi puuduvad lähedustunne ja füüsiline tõmme.

Armastuse kolmnurka-teooria.

ARMASTUSSUHETE TÜÜBID

TÜÜP	INTIIMSUS	KIRG	PÜHENDUMINE
Armastus puudub	Vähe	Vähe	Vähe
Meeldimine	Palju	Vähe	Vähe
Pime armastus	Vähe	Palju	Vähe
Romantiline armastus	Palju	Palju	Vähe
Tühi armastus	Vähe	Vähe	Palju
Kaaslaslik armastus	Palju	Vähe	Palju
Sisutu armastus	Vähe	Palju	Palju
Kõikehõlmav armastus	Palju	Palju	Palju

Missugust tüüpi armastusega on teie arvates lähisuhtes raske leppida?

Kuigi enamik romantilises suhtes olevatest paaridest püüdleb kõikehaarava armastuse poole, ei pruugi tegelikkus langeda kokku ettekujutusega ideaalsest armastussuhtest. See ei ennusta suhte kohest katkemist. Näiteks lepitakse sisutu armastusega, sest pühendumist hinnatakse olulisemaks kui emotsionaalset lähedust. Kõiki järeleandmisi tuleb käsitleda inimese isiklike vajaduste kontekstis. **Rahulolu suhtega sõltub ennekõike sellest, mida inimene ise suhtelt ootab.**

ARMASTUSE VÄRVIDETEOORIA

Kanada sotsioloog John Lee on kasutanud oma armastusetooria loomisel värvide metafoori. Ta on määratlenud kuus **armastuse stiili**. Nendest kolm on primaarsed ehk esmased: **Eros***, **Ludus***, **Storge*** (nagu on olemas ka kolm põhivärvi: sinine, punane, roheline). Ülejäänud – **Mania***, **Agape***, **Pragma*** – on esmaste kombinatsioonid.

Eros – see on armastus esimesest silmapilgust. Kirglik, romantiline armastus. Partneri valikul on määrav füüsiline ilu. „Keemia” ja seks on suhtes tähtsad. Füüsiline lähedus tekib pigem enne emotsionaalset kui vastupidi. Selle stiili puhul on oht, et pärast tunnete jahenemist pole suhtel jätkumiseks potentsiaali.

ARMASTUS VERSUS TRADITSIOONID

Romantilises armastuses ja emotsionaalses kiindumuses on mõnikord nähtud ohtu perestruktuurile. Seda on peetud isegi ohuks kogu kogukonna või rahvuse integreeritusele. 1800. aastail „rikuti” New Mexico hispaania kogukonnas endist traditsiooni. Senise vanemate poolt korraldatud abielude sõlmimise asemel tõusis esikohale noorte endi autonoomia otsustamisel. Vanemad lähtusid abielu korraldamisel rohkem perekonna ja majandusliku klassikuuluvuse kaitsmisest ning säilitamisest.

Hindu täiskasvanu selgitus: „Abielu on midagi sellist, mis mõjutab nii paljusid inimesi – sugulasi, vanavanemaid, naabreid, ja sõpru. Kuidas on võimalik jätta selle otsustamine noorele inimesele, keda juhib kirg ja lõbujanu.”

Allikas: Rogoff, 2003

Ludus on mänguline armastus. Oma-seks jooneks on vähene pühendumine suhtele. Luduslikult armastajale meeldib „armastuse mängu” mängida mitme partneriga samaaegselt. Kui ta tunneb, et kaaslane hakkab sügavamalt kiinduma, astub ta sammukese tagasi. Selline armastaja saab suhte lõppemisest kergesti üle.

Storge on sõprusel põhinev armastus. Selle stiili korral on raske öelda, millal muutus sõprus armastuseks. Valdav on arusaam, et armastus ilma sügava hoolimiseta teisest pole võimalik. Oodatakse, et armastatu oleks ennekõike sõber.

Mania (segu Erosist ja Ludusest) on armastus, mis paneb partnerist sõltuma. Armunu veedab unetuid öid, tunneb

tugevat armukadedust ja intensiivseid emotsioone. Probleemide korral tunneb armastaja end lausa haigena – süda on paha ja kõhus keerab. Suhete lõppemist elab ta väga raskelt üle. Iseloomulik on vähene enesekindlus ja kahtlemine partneris.

Pragma (segu Storgest ja Ludusest) on **praktiline, mõistusel tuginev armastus**. Domineerib ratsionaalne kaalutlemine, mitte emotsioonid. Enne kui inimene end partneriga seob, mõtleb ta järele, kuidas viimane sobib tema eluplaanidega, karjääriga jms.

Agape (segu Erorest ja Storgest) on **kõike andev isetu armastus**. See on partneri tingimusteta armastamine. Olulisim on kaaslase toetamine ja tema heaolu. Selle nimel on armunu valmis ohvreid tooma ning loobuma enda soovidest. Õnnelikuna tunneb ta end ainult siis, kui seda on ka partner.

Kirjeldatud stiilidest **pole John Lee arvates ükski õigem kui teine**. Siiski võiks rõhutada, et armastus on alati seotud suhtega ning see, kuidas armastus käitumises väljendub, mõjutab partneri enesetunnet ja rahulolu suhtega.

KUI KIRGLIK ON TEIE ARMASTUS?

Vastamisel mõelge inimesele, kellega teil on kirglik suhe (märksõnad: armastusest „haige“, pidev mõtlemine). Sellise suhte puudumisel mõelge inimesele, kellega teil on olnud kirglik suhe. Kui sellist suhet pole kunagi olnud, siis mõelge inimesele, kellega suhe sarnanes väga kirglikule suhtele.

Kõigepealt lugege järgnevaid väiteid nii, et kujutate punktiiri asemele oma armastatu nime. Seejärel valige iga väite kohta 9-palliliselt skaalalt sobiv punktide arv ning kirjutage see paberile, et saaksite hiljem kokku liita.

TÄIESTI VALE

1

2

3

4

5

6

7

8

9

TÄIESTI ÕIGE

Ma oleksin meeleheitel, kui ... mu maha jätaks.

Tunnen mõnikord, et ei suuda oma mõtteid kontrollida. ... mõtlemine on justkui sund.

Olen õnnelik, kui teen midagi, mis muudab ... õnnelikuks.

Olen pigem ... kui kellegi teisega koos.

Muutun armukadedaks, kui mõtlen sellele, et ... võiks armuda kellessegi teise.

Ma eelistan teada kõike ... kohta

Ma tahan ... füüsiliselt ning mind tõmbab ... poole emotsionaalselt ja vaimselt.

Mul on lõputu isu ... järele.

Minu jaoks on ... ideaalne romantiline partner.

Ma tunnen, kuidas keha reageerib ... puudutustele.

... on alati mu mõtteis.

Ma tahan, et ... teaks minu kohta kõike – mõtteid, hirme, lootusi.

Jälgin pingsalt igasuguseid märke, mis näitavad ... iha minu järele.

... on minu jaoks tohutult atraktiivne.

Muutun äärmiselt nukrameelseks, kui meil ... ei lähe asjad õigesti.

Liitke punktid kokku. Mida suurem punktisumma, seda kirglikumale armastusele see viitab.

Allikas: Brehm, 1999

ARMASTUSEST TAMILI PEREKONNAS

Margaret Trawik'i uurimusest

... Armastuse uurimine Ayya peres oli keeruline. Armastust peeti väga loomulikuks, aga see pidi jääma varjatuks. Usuti, et armastus kasvab varjus olles. Tugevaim ja kõige enam väärtustatud armastus on ema armastus. Kuid see peab jääma varjatuks.

... Ayya ütles, et ema ei tohi kunagi ainult vaadata lapse nägu, eriti kui too magab, sest selline armastusega vaatamine võib juba iseenesest lapsele halba teha. Ta ütles seda, kui oli näinud mind enda magavat last sel ohtlikul viisil vaatamas. See võib tuua „paha silma“ ja ema pilk on kõige hullem.

... Kuid see puudutas ka teisi armastusi. Näiteks vältisid abikaasad avalikkuse ees teineteist. Ayya ise ei heitnud mehe poole pilku ega rääkinud temaga pea kordagi teiste ees. Samas võisid aga mehed ja naised, kes ei olnud abielus, üllatavalt vabalt teineteise vastu tundeid näidata. Aga abikaasad, kes oletatavasti teineteist armastasid ning kõik enda seksuaalsed tunded teineteisele suunasid, pidid seda varjama.

... Naised vältisid kaasa kutsumist eesnimepidi, ja kui võimalik, ei viidanud kordagi sellele, et ta on abikaasa. (Lääne naistel on kombeks öelda „minu mees“.) Kui naine siiski soovis mehest rääkida, tegi ta seda teistele suhtetüüpidele toetudes. Näiteks „selle-ja-selle isa“, „selle-ja-selle õpetaja“, mõned naised sosistasid mehest rääkides. Kardeti, et mehe nime nimetamine toob mehele halba õnne. Seega siis oli sellisel käitumisel kaitsefunktsioon. Ka mehed hoidusid naise nime nimetamast, öeldes lihtsalt „tema“. Ayya, rääkides nooremast oest, kellega ta lapsepõlves väga lähedane oli, ütles „x küla õpetaja“. ... Mõnikord aga väitsid pikaajalised sõbrad, et ei teagi enam teineteise nime. ... Oli ka nii, väga sageli just madalamates kastides, et naised rääkisid meestest väga kriitiliselt ja eriti hävitavalt, inetute sõnadega. Selle taga oli soov meest kaitsta ning sellega näidati just iha ja tugevat emotsionaalset seotust. ... Sama põhjus võis olla ka meestel, kes teiste ees väga karmilt ja kalgilt naistest rääkisid. ... Armastust kirjeldati kui õrna jõudu, mis kasvab aeglaselt. Armastav süda aga oli „pehme süda“.

Allikas: Lynch, 1990

ARMASTUSE KOMPONENTIDE JA STIILIDE MÕJU SUHTELE

Kuna armastus võidab kõik,
siis alistugem ka meie tema võidule.
Vergilius

Armastus seob omavahel kahte inimest, kelle **rahulolu iseenda ja suhtega sõltub suurel määral partnerist**. Näidates välja armukadedust ja soovi kaaslast rohkem kontrollida või pingutades suhte püsimise nimel, loovad inimesed üldise tausta igapäevategevustele. Nii kujuneb iga armastuse tüübi korral ka sellele omane õhkkond.

Emotsioonid ja kirg suhetes

Lähedussuhtes on kesksel kohal **emotsioonide** kogemine. Tugevad ja endassehaaravad emotsioonid on iseloomulikud eriti suhte algetappidele, aja möödudes tunnete intensiivsus väheneb. Sellega võib kaasneda ka suhte kvaliteedi muutus. Näiteks võib kirglik suhe (Eros) kasvada üle kaaslaslikuks armastuseks (Storge), milles hakkab tooni andma pigem partnerite sõprus. Sõprus ja tugev kirg ei välista siiski teineteist, vaid soodustavad sageli vastastikust kasvu. Kirg võib viia sügavama sõpruse kujunemiseni, tekkinud sõprus ja kasvav intiimsus panna inimese veelgi rohkem kaaslast ihaldama.

Emotsionaalne sõltumine kaaslasest on üks põhjus, miks armunu/armastaja meeleolu ning enesetunne kõiguvad. Lisaks õnnele ja imetlusele kogetakse armastuses ka viha, kurbust, abitusetunnet ja armukadedust. Viimane on iseloomulik eriti Maniale, mille korral sõltuvus armastatust on emotsionaalselt liiga tugev. Sellega kaasnev ärevus, pidev kahtlustamine ja hirm kaaslase kaotuse ees toovad suhtesse pingeid ning loovad ebaterve õhkkonna.

Suhte nautimine muutub küsitavaks. Kusjuures *luduslik* armastusstiil võib juba oma olemuse tõttu põhjustada armukadedust ja partneri rahulolematust.

Suhtel, mis on rajatud intensiivsetele emotsioonidele või mida iseloomustab liigne sõltumine partnerist, pole sageli potentsiaali kesta aastaid. Nagu ka suhtel, mille sõlmimise põhjus on olnud vaid kaaslase füüsiline atraktiivsus, kuid mitte tema iseloom ja selle aktsepteerimine. Uurimused toetavad väidet, et kogetavad intensiivsed emotsioonid, mis on iseloomulikud just suhte algusele, pole kõige olulisemad armastussuhte pikaajalisel kestmisel. **Pühendumine, soov hoolitseda teineteise eest kaldub olema tegur, mis hoiab inimesed paarina koos aastaid.**

Vana arm ei roosteta.

Pühendumine suhtele ja intiimsus

Pühendumine väljendub partnerite otsuses jääda kokku nii halvas kui heas, kusjuures nad on motiveeritud tegelema aktiivselt suhte probleemidega. Kui tugevad tunded aja jooksul vähenevad, siis pühendumine kestab armastussuhtes pigem kasvab ja tagab selle püsimise.

AMEERIKA PSÜHHOLOOGIDE ELAINE HATFIELDI JA WILLIAM WALSTERI 3-FAKTORILINE MUDEL

Selle mudeli järgi on armastuseks vajalikud: faktor 1: füüsiline erutus („liblikad kõhus“); faktor 2: armastamise objekt, keda saab seostada erutusega (atraktiivne mees/naine); faktor 3: teadmine sellest, et armastus kui selline on olemas (et oleks võimalik tekkinud elamust/tunnet mingil moel defineerida või nimetada).

Kas kõik inimesed kogevad armastust?

[Iseendaga ...](#)

Pühendumist toetavad mitmesugused rituaalid* (näiteks kihlus*, abielu, ühised sünnipäevapeod, eluetappide tähistamise tseremooniad), sõprade toetus, laste olemasolu või tehtud investeeringud* (soetatud vara jms). Ka arusaamad ja hoiakud mängivad rolli (näiteks „lahutus on halb laste jaoks“). Samuti hoolitakse suhtest rohkem, kui kaaslasele saab usaldada mõtted nii headest kui halbade asjadest, soovidest, ihadest. Partnerite avatus muudab suhte nauditavaks ning tähtsaks. Sellest ka vajadus suhet hoida.

Ent kui inimesed jäävad kokku ainult välise surve tõttu, võivad nad lõppkokkuvõttes teha haiget nii endale, partnerile kui ka lastele. **Pühendumine on ressursid vaid siis, kui sellega kaasneb pingutamine suhete parandamise ja hoidmise nimel.** Vastupidisel juhul kurnab olukord kõiki osapooli.

ISIKLIK ARMASTUSE MUDEL

„Kui sa ütled, et armastad mind, siis mida see tähendab?“ küsis 15-aastane neiu noormehelt, kes talle armastust avaldas.

Inimesed saavad armastusest erinevalt aru. See, mis väljendab armastust ühe jaoks, ei pruugi olla armastuse näitaja teise jaoks. Subjektive armastuse definitsioon kujuneb kultuuriruumis levinud mudelite ning isikliku kogemuse najal, mõjutades nii käitumist, emotsioone kui ka mõtteid. Näiteks kui inimene usub, et armastuse kestmine eeldab suurt pingutust, on ta selleks ka valmis. Armastuse kohta räägitavaid müüte ehk **tegelikkusele mittevastavaid arusaamu** on mitmesuguseid.

Müütide purunedes tekkivad emotsionaalsed probleemid – pettumus, viha, kurbus – mõjutavad rahulolu suhtega ja kogu inimese elu. **Ettekujutus armastusest mõjutab seda, kui sageli inimene armastuse leiab ja kaotab.** Väga ebarealistlikud ootused muudavad raskeks kohata inimest, kelle vastu tekkinud tundeid, seksuaalset iha ning soovi tema heaolu eest hoolitseda kokkuvõtvalt armastuseks nimetada.

SUHTUMINE ENDASSE JA TEISTESSE ARMASTUSES

Lähedussuhte erijooneks on läheduse kogemine, pakkumine ja vastuvõtmine. Ometigi on mõnel inimesel raske armastussuhteid luua, lähedust taluda, olla armastatuga avatud ja temasse veelgi sügavamalt kiinduda, reageerida kaaslase avatusele eneseavamisega jne. Mis on põhjus? Arengupsühholoogide arvates seostuvad

julgus armastatut usaldada ja valmisolek teda endale veelgi lähemale lasta osaliselt lapsepõlvega, mil kujunesid arusaamad enda, teiste ning suhete kohta. Need püsivad pikka aega ning juhivad inimest ka täiskasvanueas.

Armastuse stiilide ja lapsepõlve lähedussuhte seoseid on uurinud ameeriklased Cindy Hazan ja Phillip Shaver. Nad on välja toonud, et täiskasvanuea romantilised ja lapsepõlve kiindumussuhted omavad sarnaseid jooni, nagu näiteks soov teise isiku läheduse järele, vastumeelsus lahusoleku suhtes jne. **Kiindumus*** on kahe inimese vaheline emotsionaalne side, mis hoiab inimesi koos emotsionaalselt ja füüsiliselt, toetades suhte püsimist. See puudutab nii ema-lapse kui ka armastajate vahelist kontakti.

Briti arengupsühholoog John Bowlby on huvitunud just ema-lapse vahelisest seotusest. Ta on leidnud, et lähedusevajadus on kaasa sündinud ning motiveerib

Kas see ongi armastus?

otsima ärevuse korral kaitset olulistelt teistelt* ehk inimestelt, kes on lapsele tähtsad ning kelle hinnanguga ta arvestab. Eriti oluline roll on aga inimesel, kellesse laps on kiindunud. Viis, kuidas kiindumusisik (tavaliselt ema) reageerib lapse püüdele otsida lähedust, määrab, missugune suhtumine kujuneb lapsel endasse, teistesse inimestesse ja lähedussuhetesse. Ühtlasi **loob see baasi romantilistele suhetele** täiskasvanueas.

Kui ema on kaitsev ja hoolitsev neil hetkedel, mil laps on ärev, kujuneb lapsel turvaline side emaga. Selline inimene kalduv täiskasvanuna ka romantilistes suhetes olema **turvalise kiindumusstiiliga**. Tema suhtumine endasse ja teistesse on positiivne. Ta tunneb end lähisuhtes kindlalt, seksuaalsuhtes hästi ega karda lähedust.

Samas on neid, kes pigem väldivad intiimsust, kuigi igatsevad romantilise suhte järele. Neile inimestele on omane vältiv seotuse stiil. Seda tüüpi seotus kujuneb, kui ema ignoreerib järjepidevalt pinges lapse füüsilise kontakti soovi (näiteks ei võta sülle, ei kallista, ei hoiä käest kinni).

Vältiva kiindumusstiiliga täiskasvanu suhtumine endasse võib olla nii positiivne kui ka negatiivne, aga teistesse suhtub ta negatiivselt. Suhetes on seda tüüpi inimesel vähe intiimsust.

Positiivne suhtumine teistesse ja enda pidamine neist halvemaks on omane **ärev/ambivalentse*** ehk vastuolulise **seotuse stiiliga** inimesele. Tema tahab intiimsust küll, kuid tunneb end ebamugavalt ja ebaturvaliselt. Sellise inimese jaoks on raske end uuele tuttavale avada ja teda usaldada. Ema otsis temaga lapseas lähedust, kuid polnud alati tähelepanelik lapse vajaduste suhtes, tema tähelepanu lapse lähedussuovile oli muutlik. Taoline käitumismuster muudab lapse ärevaks. Romantilistes suhetes kerkib sellisel inimesel küsimus: kuivõrd tohib teist lähedale lasta, ilma et see haiget teeks.

Kiindumusstiil on suhtes sama oluline kui näiteks seksuaalne kirk või pühendumine. Võime partneri eest hoolitseda, teda usaldada, emotsionaalne kohalolek probleemide korral **on osa** paljudest **strategia-test**, mis aitavad kasvada intiimsusel ning muuta suhte inimese jaoks tähtsaks.

Lisaks kiindumusstiilile leidub kindlasti ka teisi tegureid, mis kujundavad inimese käitumist intiimsuhtes. Nendeks võivad olla isiklikud arusaamad armastusest ja sellest, mil viisil sobib ja peab armastust välja näitama, varasemad kogemused jne. Ei saa alahinnata ka armastatu reageerimislaadi. Armastussuhe hõlmab siiski kaht inimest ning ühe osapoole käitumist ei saa analüüsida lahus kaaslase mõjust.

Hea, kui kodus ootab keegi.

KOKKUVÕTE

On olemas teatud tingimused (näiteks sarnasus, füüsiline atraktiivsus, kontaktide sagedus), mis soodustavad meeldimise teket kahe inimese vahel. Armumine toob kaasa naudivu- ja õnnetunde, kuid on seotud ka ärevuse ja muude negatiivsete emotsioonide kogemisega. Armumise ja armastuse vahelist piiri on raske tõmmata. Erinevate teoreetiliste käsitlustega (näiteks Sternbergi armastuse kolm komponenti, Lee kuus armastuse stiili) nõustumine sõltub ennekõike inimese enda kogemustest ja seisukohtadest.

Suhte algusperioodile on iseloomulikud tugevad emotsioonid, mis aja möödudes mõnevõrra vaibuvad. See, kas paar püsib koos aastaid, sõltub eelkõige teineteisele pühendumisest ja läheduse olemasolust. Oluline on teada, et romantiliste suhete loomisele täiskasvanueas avaldab kiindumusteooria järgi mõju lapsepõlves kogetu – lapse ja ema (hooldaja) vahelise emotsionaalse sideme tugevus. Kindlasti ei saa alahinnata ka neid kogemusi, mis inimene on omandanud noorukiea lähedussuhetes.

KÜSIMUSED

1. Milliseid armastuse mudeleid olete tähele pannud mängufilmides, ilukirjanduslikes teostes, tuntud inimestest väandatud dokumentaalfilmides? Kas need toetavad pigem pika- või lühiajalisi suhteid? Põhjendage.
2. Millise armastuse komponendi puudumisega (Robert Sternbergi teooria) inimesed teie arvates kõige sagedamini lepivad? Põhjendage oma valikut.
3. Milliseid kaaslaste leidmise strateegiaid on teie tuttavad kasutanud?
4. Mille järgi (käitumine, mõtted jms) tunnete ära, et teie tuttav või te ise olete armunud?
5. Kuidas reageeriksite, kui hea sõber/sõbranna on esimest korda armunud ning soovib peatselt abielluda?

Endale mõtlemiseks

1. Milliste omaduste, huvidega ja väärtustega kaaslast soovite ise? Millistes paikades selliste omadustega inimesed kõige sagedamini viibivad ehk kus oleks teil võimalik nendega tutvuda?

ÜLESANDED

1. Selline ongi armastus.
I etapp. Küsitlege eakaaslasti ja vanemaid inimesi (ema, isa, onud-tädid, vanaema-vana-isa, muud täiskasvanud) ning kirjutage üles, milline on nende arusaam armastusest. Küsitlemisel võite abiks võtta järgmised küsimused. Võite ka ise küsimusi välja mõelda.
 - Mis on esimene märk armastusest?
 - Kas meeste ja naiste armastuse vahel on erinevusi? Kui jah, siis nimetage neid.
 - Kas armastus on abielus kõige olulisem?
 - Mida olete ise valmis tegema selleks, et armastus püsiks?
 - Kas armastatu eest tuleb võidelda?
 - Mis on suhtes oluline? Järjestage tähtsuse järjekorras: kirk, pühendumine, lähedus.
 - Missugune on tõeline armastus?
 Koostage küsitlusest kirjalik või suuline kokkuvõte. Kas leiate erinevusi mitmesuguses vanuses inimeste armastusekäsituses? Kas leiate erinevusi meeste ja naiste armastusekäsituses? Kas vastused on mingis mõttes sarnased? Selgitage.
II etapp. Vastake ise samadele küsimustele. Võrrelge küsitluse põhjal koostatud kokkuvõtet enda vastustega. Millise järelduse teete?

4

SEKSUAALSUS INIMESE ELUS

4.1. SEKSUAALSUSE TÄHENDUS JA MÖTTEVIIS

4.2. SEKSUAALNE ARENG JA ENESELEIDMINE LAPSEEAST NOORUKIEANI

Mida mõistetakse seksuaalsuse all? Millest sõltub seksuaalsuse tähendus? Millal algab inimese seksuaalne areng? Miks mõnele meeldivad naised ja teisele mehed?

Seksuaalsuse teema võib tekitada vastuolulisi tundeid. Ühest küljest on seksuaalsus niivõrd loomulik elu osa, et sellest ei olegi justkui midagi rääkida. Teisalt on seksuaalsusega seotud palju küsimusi, millele inimene on püüdnud läbi aegade vastuseid leida, et paremini mõista nii ennast kui partnerit – püüelda õnnelikuma suhte poole. Kolmandaks on seksuaalsus midagi nii isiklikku ja intiimset, et osas ühiskondades puuduvad sobivad sõnad, et nendel teemadel üldse arutleda.

4.1. SEKSUAALSUSE TÄHENDUS JA MÖTTEVIIS

Seksuaalsus pandi hoolikalt luku taha.
Michel Foucault

Seksuaalsusel* on mitmeid tähendusi. **Tavaarusaam samastab** seksuaalsuse **seksuaalvahekorraga**. Järelikult peaks seksuaalsuse mõistmiseks piisama sugu-elundite anatoomia-füsioloogia tundmisest, seksuaaltehnika valdamisest, oskusest kasutada rasestumisvastaseid vahendeid ning kaitsta ennast sugulisel teel levivate haiguste eest. Tegelikuses on seksuaalsuse all peidus palju enam.

Laiemas tähenduses on seksuaalsuse sisuks **inimloomuse põhivajadused**, näiteks hoolimis- ja ühtekuuluvusvajadus. Psühholoogias mõistetakse seksuaalsuse all kõiki neid keha ja käitumise aspekte, mis on **seostatavad isiku sooga**. Maailma Terviseorganisatsiooni määratluse järgi on seksuaalsus inimeseks olemise keskeid aspekte läbi elu ning hõlmab lähedust, sooidentiteeti* ehk enda tunnetamist mehe või naisena, soorolle* ehk teatud soole omistatavaid käitumisviise, seksuaalset orientatsiooni* ehk seksuaalset ja emotsionaalset külgetõmmet ühe või teise soo esindaja vastu, seksuaalkäitumist, naudingut ja soojätkamist. Järelikult peegeldab seksuaalsust nii seksuaalvahekord, tunnetest tulvil armastuskiri, teineteise käepigistuse nautimine kui ka näiteks ema ja lapse soe pilguvahetus.

Seksuaalsuse laiemat käsitust toetab ka Rootsi seksuaalhariduse spetsialisti Erik Centerwalli käsitlus seksuaalsuse neljast dimensioonist, milleks on sooidentiteet, armastus, nauding ja soojätkamine (vt joonis lk 54).

INTIIMNE SUHE – KAS MEHE JA NAISE JAOKS SAMA TÄHENDUSEGA?

99 vallalise, keskmiselt 19-aastase USA noore hulgas läbi viidud uurimuse kohaselt tähendab intiimne suhe noormeeste jaoks igasugust seksuaalset tegevust, eriti seksuaalvahekorda. Neidude jaoks on intiimsuhtega tegemist siis, kui seksuaalne tegevus on seotud partneriga, kellega on tugev emotsionaalne side.

Allikas: Knox, Schacht, 2005

Mida tähendab teie jaoks intiimne suhe?

Sooidentiteedi küsimus kujuneb oluliselt murdeas ja on seda jätkuvalt nooruki-eas. Lisaks eneseotsingutele seostub seksuaalsus ka sooviga kedagi armastada, tema eest hoolitseda ja olla ise armastatud. Inimene vajab **armastust** kohe pärast sündi ning jätkuvalt kogu elu. Mida turvalisemalt väikelaps end tunneb, seda enam julgeb ta tulevikus teisi usaldada ning uusi suhteid luua. Hingeline side partnerite vahel pakub õnne ja rahulolu ning muudab kehalise naudinguga veelgi tähendusrikkamaks.

Inimene võib nautida näiteks kaunist sügisilma, maitsvat toitu, lemmikmuusikat ja vannis mõnulemist. Arvatakse, et võime **nautida** erinevaid tegevusi ja elunähtusi on üks eeldus, mis lubab kogeda seksuaalset naudingut. Viimase all ei mõelda pelgalt seksuaalvahekorda, vaid ka kallistamist, suudlemist ja teineteise hellitamist.

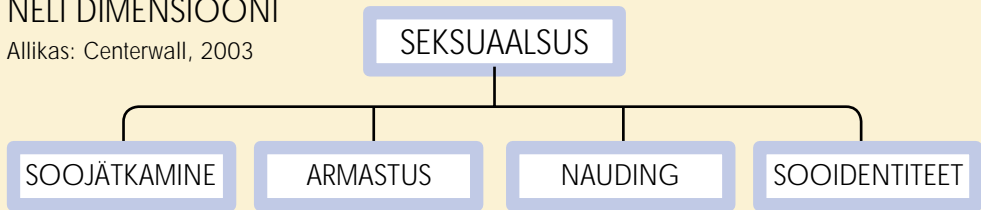
Kuigi seksuaalelul on ka iseseisev väärtus – see pakub naudingut ning väljendab sügavaimat intiimsust – on seksuaalsuse üheks avalduseks **järglaste saamine**. Ajaloost on teada perioode, näiteks keskaeg, kus seksuaalelu ainukeseks õigustuseks oligi soojätkamine ning arvati, et sagedased seksuaalvahekorrad ohustavad tervist. Täna lääne ühiskonnas on levinud arusaam, et laste saamine on küll võimalus, mis seksuaaleluga kaasneb, aga mitte kohustus.

Su huuled on nagu punane pael
ja su kõne on armas.
Otsekui granaatõuna löiked
on su oimud su loori taga /.../
Su kaks rinda on nagu kaks vasikakest,
gaselli kaksikut, kes söövad liiliate
keskel /.../
Oled pannud mu südame põksuma
ainsa pilguga silmist,
ainsa lüluga oma kaelakeest /.../

Katkendid Vana Testamendi Ülemlaulust (4),
kus peigmees ülistab pruuti.

SEKSUAALSUSE NELI DIMENSIOONI

Allikas: Centerwall, 2003

Milline on seksuaalsuse tähendus teie jaoks?

SEKSUAALSUS ERI KULTUURIDES, AJASTUTES JA USUNDITES

Nagu armastuse tähendus, sõltub ka seksuaalsuse tunnetamine nii **inimese enda tõlgendusest** kui ka **ühiskonnas kehtivatest normidest**. Ajaloo vältel on seksuaalsusesse suhtunud mitut moodi, arvamused on käinud suuresti ühte jalga **suhtumisega perekonda** (vt ptk 2, Muistsest perest tänapäeva perekonnani). Kord on hinnatud seksuaalset vabadust, teinekord jälle ülistatud askeetlust. Ka ühe ja sama

ajastu sees võib leida **vastandlikke hoiakuid seksuaalsusse**. Kõik see on määratud ära, kuidas on tajutud näiteks lapse ja täiskasvanu, naise ja mehe seksuaalsust, kuidas on suhtunud oma kehasse ja naudingusse, millised on olnud iluideaalid, kuivõrd on lubatud inimesel kontrollida järglaste saamist, kas armastust ja seksi on nähtud eraldi või koos ja palju muud.

India tantsijad
ja muusikud
1880. aastatel.

HUVITAVAD FAKTE SUHTUMISEST SEKSUAALSUSESSE LÄBI AJA

Esimesi märke inimeste huvist seksuaalkäitumise vastu võib leida vanadelt kaljujoonistelt (100 000 aastat eKr), kus on kujutatud suguakti. Eelajaloolisel perioodil kuni esimeste tsivilisatsioonide tekkimiseni ei teadnud inimesed seksuaalvahekorra ega mehe rolli laste saamisel.

Keskajal suruti naise vajadused maha ja tunnistati ainult meeste seksuaalseid ihasid, mida naised pidid rahuldama. Samas püüdsid rüütlid värsside (trubaduuride armastuluule) abil daami südant võita.

16.–17. sajandil hakati seksuaalsust ülistama. Usuti armastusse esimesest silmapilgust. Seksuaalsust vaadeldi ilma füüsilise komponendita.

18. sajandil tõusis esikohale moraalne puhutus – seks on räpane ja parem on sellest mitte midagi teada! Eriti kehtis see naiste kohta, sest meestele oli lubatud suurem seksuaalne vabadus. Kõik seksuaalsusega seotud muutused suureks tabuks, näiteks isegi arsti juures pidi haigele kohale viitama nuku peal, lahtiriietumine oli keelatud. Ühiskonnas kehtisid topeltstandardid – levima hakkasid seksuaalse sisuga kirjutised ja pildid ning pörandaalune prostitutsioon.

Suurenenud seksuaalvabadus ja teadmatus kaitsevahenditest põhjustas 19. sajandi alguses suguhaiguste laia leviku. Sajand hiljem, 20. sajandil, hakati läbi viima uurimusi inimeste seksuaalsete eelistuste ja -käitumise kohta – sai alguse seksuoloogia kui teaduse areng. Inimeste seksuaalkäitumine muutus vabamaks, seksuaalelu alustamine nihkus varasemasse ikka. Levis erootiline kirjandus ning erootilised filmid.

Seksuaalrevolutsiooni kõrghetk saabus 1970.–1980. aastatel. Seksuaalsus oli mänguline ja piirideta. Sellele avaldas mõju rokkmuusika ja hipide liikumine, millega kaasnes vabameelne seksuaalne läbikäimine. Prostitutsiooni ja pornograafia levik kasvas plahvatuslikult, suurenes vabaabielude arv ning sagenes haigestumine sugulisel teel levivatesse haigustesse.

21. sajandil on muu hulgas esile kerkinud meeste ja naiste võrdsete õiguste, seksuaalvähemuste ning HIV-i ja aiasi problemaatika. Seksuaalhariduse ja seksuoloogilise abi andmise vajalikkust teadvustatakse tänapäeva ühiskonnas üha enam.

Enamik **usundeid** suhtub seksuaalsusse ja selle väljendustesse positiivselt. Eriti puudub see seksuaalsuse ühte osa – armastust, mis on kõikides religioonides püha. Samas leidub valdkondi (näiteks seksuaalvahekord, eneserahuldamine, homoseksuaalsus), mida eri religioonid käsitavad erinevalt. Nii on kristluse ajaloos olnud perioode, mil seksuaalvahekorda on seostatud vaid soojätkamisega, nauding on olnud tabu. Samas on kristluses rõhutatud just eluaegset sidet, abielu ja kaaslust (hiljem ka seksuaalsust) pärast fertiilse ea lõppu. Taoistide ja tantristide jaoks on seksuaalvahekord vaimselt püha, kui järgitakse kindlaid reegleid/tehnikaid.

KOLM LÄHTEKOHTA

Eristatakse kolme mõtteviisi, mis mõjutavad inimeste suhtumist seksuaalsusesse ning seksuaalkäitumist. Need on **absolutism***, **relativism*** ja **hedonism***.

Seksuaalsuse kontekstis on **absolutistlik** mõtteviis selline, mis pooldab seksuaal-elu alguse edasilükkamist kuni ametliku abielu sõlmimiseni. Seksuaalvahekorraga kaasnev nauding on lubatud pärast abiellumist. Abieluväliseid suhteid mõistetakse hukka. Absolutistlikke ideid võib leida näiteks kristluses ja islamis.

Relativism on mõtteviis, mille puhul langetatakse otsus sõltuvalt konkreetsest olukorrast. Näiteks pooldatakse seksuaalvahekorda astumist siis, kui on olemas vastastikune kokkulepe, meeldivus/kiindumus ja turvalisus. Kui inimesed teineteisele ikka väga meeldivad, ei ole tähtis, kauan nad teineteist tunnevad.

Relativistliku lähenemisi viisi miinuseks on asjaolu, et erinevalt absolutistlikust

mõtteviisist puuduvad siin õiged-valed vastused. Inimene võib olla segaduses, kuna ta ei tea, kuidas ta just seekord peaks käituma. Ka siis, kui üks kord on enda jaoks selgeks mõeldud, et vastastikune armastus on piisav põhjus, et alustada suguelu, võib reaalses situatsioonis kerkida palju küsimusi, näiteks: *Kui sageli ja kui vara võib seksiga alustada siis, kui ollakse armunud? Kuidas ma saan olla kindel teise armastuses?* Ühest küljest annab relativistlik mõtteviis vabaduse oma käitumise üle otsustada, teisalt nõuab see vastutustunnet, oskust asjaolusid kaaluda ja enda üle kohut mõista. Näiteks võib inimene oma käitumisviisi õigustamiseks ja süütunde vähendamiseks endale sisendada, et ta seksis seetõttu, et oli kõrvuni armunud ning tundis ennast partneriga turvaliselt. Erinevalt absolutistlikust ei pea relativistlik teooria abielu-eeset seksi paheks, kui selles on vastastikust meeldimist ja lugupidamist.

COOL ON KEELDUDA SEKSIST JA NEITSILIKKUS ON HOT

Seoses tehnoloogia kiire arengu ja looduse saastumisega on kasvanud poolehoid nn alternatiivsele, looduslähedasele eluviisile. Alternatiivsed liikumised suunavad võtma seisukohta liigse tarbimise, ebatervisliku toitumise, loomade õiguste, looduskaitse ja majandusküsimusis. Suurenenud on ka tähelepanu, mida osutatakse perekonna kohale inimese elus ja seksuaalmoraalile.

Perioodil, mil moraal muutus järjest suhtelisemaks, jäi üha enam indiviidi otsustada, mis on moraali seisukohalt õige ja hea. Indiviidid vabanesid üha rohkem sotsiaalsetest ja usulistest institutsioonidest. Abiellumisi on pidevalt tõusnud, seksuaalelu alustamise iga aga langenud. Õeldi, et ühesuguseid, kõigile sobivaid reegleid ei saagi enam olla, igaüks valib ise endale sobiva viisi elada. Järk-järgult kaotasid ühiskonnad võime indiviide nende eraelus suunata.

Nüüd näib, et traditsioonilisi väärtusi on hakatud taas au sisse tõstma. Traditsiooniliste eluviiside kadumine on tekitanud olukorra, kus vanad käitumisviisid on vananenud, aga uusi pole. Liikumised üritavad pakkuda selgeid, lihtsaid malle, kuidas toimida kaootilises maailmas.

TÕELISE ARMASTUSE OOTAJAD

Tõelise Armastuse Ootajad ehk liikumise *TRUE Love Waits* (TLW) liikmed annavad lubaduse keelduda abielueelsest seksist. Juulis 1994 korjati 210 000 lubaduskaarti Washingtonist. Esimene TLW-sündmus toimus 1995. aastal baptistide maailmakongressil Argentinast, kus koguti 220 000 kaarti 13 maa esindajailt. Arvatakse, et praegu läheneb TLW liikmete arv 3 miljonile.

Kaardi sisu: Uskudes, et tõeline armastus ootab, luban Jumalale, iseendale, oma perele, sõpradele, tulevasele abikaasale ja tulevastele lastele püsida seksuaalselt puutumatu tänasest päevast alates kuni lauluspäevani (kuni päevani, mil sõlmin kristliku abielu).

Allikas: Salomäki, 2004

Kuivõrd jagate TLW-liikumise seisukohta?

KAS TÄELIK ABSTINENTS VÕI POSITIIVNE SUHTUMINE SEKSUAALSUSESSE – MIS LÄHEB NOORTELE KORDA?

19. sajandi lõpust alates on USA seksuaalhariduse sisuks olnud sugulisel teel levivate haiguste vältimine ja kõlbelse seksuaalse käitumise sisendamine. Täielikul abstinentsil* ehk sugulisest läbikäimisest hoidumisel põhinev seksuaalharidus, mis rõhutab sotsiaalseid, psühholoogilisi ja tervislikke põhjusi seksist hoidumiseks, on olnud populaarne lähenemisviis juba viimased 20 aastat. Programmid, kus lisaks täielikule abstinentsile räägitakse ka rases- tumisvastastest vahenditest ja muudest võimalustest ennast kaitsta, ei ole olnud soovitatavad. Abstinentsi vastased leiavad, et seksuaalharidus ei saa piirduda vaid bioloogiliste-meditiiniliste aspektidega ning seksist hoidumise propageerimisega. Seksuaalharidus peab olema laiapõhjaline, sisaldades bioloogilist, eetilist, psühholoogilist, sotsiokultuurilist* ja vaimset seksuaalsuse dimensiooni. Näiteks rikub täielik abstinents keskkooli noorte õigusi saada infot kondoomi kasutamise ning HIV-nakkuse ennetamise kohta, et kaitsta oma elu. Samuti leitakse, et abstinentsi-haridus ei ole kooskõlas tegelikkusega, kus enamik noori on tegelikult seksuaalselt aktiivsed. Seetõttu on abstinentsi vastased seisukohal, et hirmu- ja moraalitaktika kasutamisest mõistlikum viis on käsitleda seksuaalharidust laiapõhjaliselt, propageerida turvalist seksuaalelu ja positiivset suhtumist naudingusse.

Allikas: Knox, Schacht, 2005

Mida peaks sisaldama seksuaalharidus tänapäeva Eestis?

KAS NAD ON TEGELIKULT KA „LIHTSALT SÕBRAD“?

Tänapäeval on levinud „kasulike sõprade“ fenomen (*Friends With Benefits* – FWB). Mis tähendab seda, et kahel inimesel on mitteromantilised suhted, kuid samas ühine seksuaalelu. Inglismaal küsitleti 170 noort vanuses keskmiselt 20 aastat, et selgitada välja nende suhtumine ja soolised erinevused FWB-suhtesse. Uurimustulemused näitasid, et ligi 60% vastajatest on olnud või on siiani FWB-suhe kellegagi. Soolised erinevused ilmnesis kolmes aspektis: 1) naised tundsid meestest enam „lihtsalt sõbraga“ pigem emotsionaalset kui seksuaalset sidet; 2) mehed soovisid naistest enam, et neil oleks „lihtsalt sõbraga“ sagedamini seksuaalvahekordi, nad olid naistest enam hedonismile ja seksuaalsele naudingule suunatud; 3) mehed soovisid naistest enam omada korraka mitut FWB-suhet.

Allikas: Knox, Schacht, 2005

Kuivõrd usute, et mehe ja naise vahel võib olla lihtsalt sõprus?

Hedonistlik lähenemisviis põhineb ideel, et inimese paneb tegutsema soov kogeda naudingut ja vältida valu. Seksuaalse iha rahuldamine on sama loomulik ja vajalik nagu janu või nälja kustutamine. Hedonistlikuks võib tinglikult liigitada ka üheöösuhteid, mis põhinevad nii relativismil (*See inimene ja betk tundus õige!*) kui hedonismil (*Sellest tuleb võrratu öö, ma ei näe teda enam kunagi!*). Inimene võib selle kasuks otsustada lootuses, et üheöösuhtest võiks areneda midagi tõsisemat.

KUIDAS NAUDING JUHIB OTSUSTAMIST JA KÄITUMIST SEKSUAALSUHTES?

99 vallalise keskmiselt 19-aastase USA noore hulgas läbi viidud uurimuse kohaselt on mehed võrreldes naistega suurema tõenäosusega nõus seksima inimesega, keda nad tunnevad vaid kolm tundi; seksima kahe erineva inimesega 6-tunnise ajavahemiku sees; seksima inimesega, keda nad ei armasta, ja inimesega, kellel neil ei ole häid suhteid. Meeste orienteeritust naudingule kinnitab ka 1990. aastal tehtud uurimus 382 mehega, mille järgi otsustavad mehed peamiselt naise füüsilise atraktiivsuse järgi, kas nad tahavad temaga seksida või mitte. Uurimusest selgub, et mehed ja need, kes ei olnud seotud püsisuhtega, olid enam juhitud hedonistlikust mõtteviisist. Naised seevastu arvestavad intiimsuhte loomisel nii tunnetega (*Kas ta armastab mind?*), pühendumisega (*Kas ta on huvitatud pikemast suhtest?*) kui mehe sotsiaalmajandusliku taustaga (*Kas tal on piisavalt raha?*).

Allikas: Knox, Schacht, 2005

Milline roll on teie arvates seksuaal-suhtes naudingul?

Hoiak seksuaalsusesse püsib mõnel inimesel muutumatu läbi elu, kuid sageli sõltub see vanusest ja mõningal määral soost. Eakam inimene on suurema tõenäosusega absolutistliku mõtteviisi pooldaja, keskeas kaldutakse relativismi ning

noorukieas hedonismi. Lääne ühiskonnas on kõige levinum relativistlik suhtumine. Absolutismi ja hedonismi pooldajate hulgas on nii naisi kui mehi, kuid esimeste hulgas on rohkem naisi ja teiste hulgas mehi.

KUI VABAMEELSED ON EESTLASED, KUI JUTT KÄIB SEKSUAALSUSEST?

2000. aastal viidi Eestis läbi uurimus, mille raames küsitleti 1031 inimest vanuses 15–74 aastat. Uurimuse tulemused kinnitasid, et seksuaalküsimustes vabameelne inimene on sageli vabameelne ka muudes küsimustes. Vabameelsust seksuaalsuses vaadeldi järgmistes punktides: salliv suhtumine prostitutsiooni, juhuslikesse seksuaalvahekordadesse, abielueelsesesse seksuaalelusse, armastuseta seksuaalvahekorda ja homoseksuaalsusesse. Tulemused näitasid, et mehed olid liberaalsemad võrreldes naistega ja noored oluliselt liberaalsemad kui eakamad. Samuti tuli välja tendents, et vabameelne suhtumine seksuaalsuhetesse on enam levinud venekeelsete, noorte, haritumate, mitteusklike ja napsilembeste inimeste hulgas. Eakad naised olid oma seksuaalsetelt hoiakutelt väga konservatiivsed.

Kui vabameelseks hindate te ennast?

Allikas: Poolamets, Haavio-Mannila, Kontula, Haldre, 2006

4.2. SEKSUAALNE ARENG JA ENESELEIDMINE LAPSEEAST NOORUKIEANI

Lapsed sünnivad armastusest ja issi annab emmele seemne!
6-aastane Laur

Millal siis ikkagi algab inimese seksuaalne areng? Kas juba emaüas, pärast suguküpse saabumist, seksuaalvahekorra kogemist või hoopis lapsevanemaks saades? Mida seksuaalne areng endas sisaldab? Mis seda kõige enam mõjutab? Kõikidele nendele küsimustele on teadlased püüdnud vastust leida, kuid üksmeelt pole saavutatud. Osa väidab, et seksuaalsust mõjutavad kõige enam bioloogilised tegurid (näiteks sugukromosoomid). Teised tõstavad esile

kultuurinormide ja kasvatuse mõju selles, kuidas inimene oma seksuaalsust tajub. Kolmas levinum lähenemine toetub lapse arengu tundlikele perioodidele, mil saadud kogemused mõjutavad oskust luua ja hoida lähedasi suhteid hilisemas elus. Järgnevalt tuleb juttu inimese seksuaalsest arengust lapseeest noorukieani, eelkõige vaatleme psühholoogilisi tegureid, vähem bioloogilist arengut.

„Ma ei õpeta last,
ma kingin talle rõõmu.”

I. Duncan

SEKSUAALSUSE VUNDAMENDI KUJUNEMINE

On väärt arvata, et seksuaalsus tuleb inimese ellu koos esimese seksuaalvahekorra kogemisega. **Seksuaalne areng algab juba enne sündi**, kui lootel kujuneb välja tema bioloogiline sugu*. Viimase määravad sugukromosoomid, suguhormoonid ja sugutunnused. Bioloogilise soo järgi jagunevad inimesed naisteks ja meesteks. Maailmas on ka üksikuid juhtumeid, kus soo määramine on raskendatud, kuna inimesel on nii mehe kui ka naise sugutunnused, näiteks üks munand ja üks munasari. Sellist inimest nimetatakse hermafrodiidiks*.

Seksuaalne areng ei piirdu vaid kindlate sugutunnuste kujunemisega. Seksuaalset arengut mõjutab see, **kuidas inimene ümbritsevat tajub**. Inimene tunnetab maailma juba vastsündinuna, tehes seda siis eelkõige suu ning naha kaudu. **Em**a (hooldaja) ja **lapse vaheline side**, vastastikused puudutused ning hellitused kujundavad vundamenti, millele rajaneb lapse suhtumine endasse, oma seksuaalsusesse. Laps naudib seda, kui teda silitatakse, võetakse sülle ja talle naeratakse. Oluline on teha seda kõike lapsele meeldival viisil. Kui laps ei ole imikueas kogenud piisavalt hoolitsust ja armastust, võib tal hilisemas elus olla raskusi oma keha tundmaõppimise ning suhete loomisega.

SEKSUAALSUSE AVASTAMINE JA SOOLINE ENESEMÄÄRATLEMINE

Kord sattunud lasteaiakasvataja Leena kimbatusse, kui kolmene Jasper tema juurde jooksis ja õhinal teatas: „Tead, tüdi Leena! Marleenil ei olegi nokut. Tal on seal haav!” Nüüd tundis kasvataja, et on õige hetk rääkida poisiga sellest, mille poolest tüdrukud ja poisid erinevad.

Vastsündinu ei erista enda ja ema keha. Ema rind ja käed on talle justkui osa iseendast. 4–5-kuune laps silmitseb huviga oma sõrmi ja varbaid ning hakkab mõistma, et ta ei ole emaga üks – minu keha, see olen mina! Tema jaoks ei ole ükski keha- piirkond tabu ja mootorika arenedes on loomulik, et muu hulgas hakkab väikelaps puudutama ja uurima ka oma suguelundeid.

Umbes aastane laps hakkab ennast teiste lastega võrdlema. Tä teeb seda suunaga ülevalt alla: kõigepealt uurib nägu ja seejärel teisi kehaosi. Lapsele meeldib vaadata teist last ja vanemaid alasti ning siis neid mõttes kõrvutada. 2–3-aastaselt märkab laps, et on olemas kahesuguseid inimesi – poisse ja tüdrukuid ehk mehi ja naisi. Selles vanuses hakkavad lapsed mängima rollimänge, kus nad eristavad selgelt sugu ning matkivad täiskasvanute käitumist, näiteks musitavad ja kallistavad üksteist. Lapsed võivad rolle ka vahetada, näiteks on 3-aastane poiss kodumängus ema ja tüdruk isa. Esialgu arvab laps, et

sugu on muudetav riiete ja teiste esemetega (näiteks printsessi kleit, Batmani kostüüm jne). Alles **hiljem kujuneb arusaam, et sugu on püsiv.**

Kadrile meeldis väiksena mängida autodega ning koos naabripoistega puu otsa ronida. Koolis tundis ta ennast seelikus ebamugavalt ning klassiõdede eputamine uue soengu, riiete või ehetega jättis ta ükskõikseks. Kobati tundis ta ennast nagu teiselt planeedilt, küsides endalt: „Kas ma ikka olen piisavalt naiselik?“

„MINA OLEN ...,
aga sina?“

Lisaks füüsilistele teguritele mängib soolises enesemääratlemises rolli **iseenda psühholoogiline tunnetamine** tüdruku või poisina, hiljem mehe või naisena. Eri-nevalt bioloogilisest soost ei ole sooidentiteet alati nii selgelt määratletav, kuna igaüks võib endas tunda mõningal määral vastassoo jooni. Näiteks võib tütarlaps märgata endas reeglina poisile omistatavat hulljulgust või noormees olla tundeline, mida peetakse tavaliselt tütarlapselikuks loomuomaduseks.

Sooidentiteedi kujunemist mõjutab nii kasvatus kui ka ühiskonnas levinud arusaam mehelikust ja naiselikust käitumisest ehk vastavast soorollist. Igas ühiskonnas

on teatud ootused, kuidas peaks kasvatama/õpetama tüdruku ja kuidas poisse. Kui mingeid omadusi peetakse kindlalt mehelikeks ja teisi naiselikeks, siis on tegemist soostereotüübiga* ehk **piiritletud** mõtlemisega soolisest kuuluvusest.

Tüüpiliselt arvatakse, et mees on see, kellel on õigus tunda naudingut ja lubada endale vaheldust, naisel ei sobi olla suhte loomisel aktiivsem pool, tema olgu orienteeritud suhte hoidmisele ning allutagu

end mehe soovidele. Soostereotüüpidest vaba mõtteviisi järgi on mehele ja naisele sobiva käitumise piir hägusam. Näiteks on naisel õigus rahuldada oma seksuaalseid soove ning mehel lubatud väljendada oma tundeid, olla õrn ning hoolitsev. Soostereotüübivaba mõtlemise järgi vastutavad nii noormees kui ka neiu soovimatust rasedusest ja sugulisel teel levivatest haigustest hoidumise eest.

Võib juhtuda, et inimese enda psühholoogiline tunnetus ja ühiskonnas kehtivad soorollid on vastuolus. Sel juhul on inimesel raske määratleda end poisi või tüdruku, mehe või naisena. Erandjuhtudel võib inimese eneseteadvuses tekkida vastuolu

Olla keegi teine ...

oma sooidentiteedi ja füüsiliste sootunnuste vahel. Mehena sündinud isik tunnetab ennast **pigem** naisena või naise sootunnustega isik **pigem** mehena. Sellisel juhul on tegemist transseksuaaliga*. Mitte kõik transseksuaalsed inimesed ei soovi läbida soovahetusoperatsiooni või hakata tarvima vastavaid ravimeid. Nad elavad oma igapäevast elu nii, nagu nad psühholoogiliselt ennast tunnevad – kas mehe või naisena. On ka neid, kes on enda bioloogilise sooga rahul, kuid lõbu või seksuaalse erutuse eesmärgil kannavad vahetevahel vastassoole mõeldud riideid. Neid nimetatakse transvestiitideks*.

SUGUKÜPSUS JA KEHATAJU

Alates varajasest murdeeaast (8. ja 16. eluaasta vahel) hakkab nooruki keha kiiresti muutuma ja kasvab tema **teadlikkus oma kehast**. Teismeline võib tunda ennast ebakindlalt, kui muutused on tema jaoks oota-

matud ning tal puudub piisav informatsioon, mis aitaks tal oma keha arengut, seksuaalseid reaktsioone ja vajadusi mõista. Vastuolulisi tundeid võivad tekitada ka seksuaalsed fantaasiad ning erootilised unenäod. Oluline on teada, et murdeea läbivad kõik, kuid **muutuste tempo on individuaalne**. Näiteks võib tütarlaps olla ärevuses oma rindade arenemise või menstruatsiooni algusaja pärast. Noormehele võib valmistada muret habemekasvu aeglus või suguti suurus. Kuigi suguküpsuse märgiks peetakse enamasti vaid kindlaid kehalisi muutusi – tütarlastel esimest menstruatsiooni ning noormeestel poltsiooni – puudutab see ka mõttening tundemaailma.

Seksuaalse arenguga on tihedalt seotud inimese kehataju* ehk arvamused oma kehast ja selle köitvusest: *Mida ma arvan oma kehast? Mida ma usun, et teised minu kehast mõtlevad? Kuidas ma ennast oma kehas tunnen? Kuidas ma tajun oma kehaliigutusi?* Kuigi kehaga seotud küsimusi võib esitada inimene endale kogu elu, on need nooruki eas eriti aktuaalsed. Noor inimene soovib ju olla atraktiivne, et see omakorda aitaks leida ja valida sobivat kaaslast (vt ptk 3, Armumine ja armastus). Hilisemas elus mõjutab enda keha tajumine seda, kuidas suudab inimene nautida seksuaalelu – positiivne kehataju on rahuldust pakkuva seksuaalelu üks tingimusi. Kindlate iluideaalide ülistamine ühiskonnas, näiteks meedia ja kunsti kaudu, võib inimese panna pidevalt muretsema enda kehavormi/kaalu pärast, mis ei jäta ruumi oma keha nautimiseks ning sealt edasi ka nautingut pakkuvaks ja jagamiseks teisele.

„Püüdsin teha näo, et ei pane teda tähele, ja seisin puhvetijärjekorras tema taha. Hoidsin hinge kinni, sest ei teadnud, mida teha, kui ta ringi pöörab ja mind näeb. Äkki keegi tõukas mind ja naeris valju häälega. Langesin talle selga ja kogemata haarasin tema varrukast. Mul oli nii mark! Aga tema toetas mind kindlalt käsivarrest ja naeratas ... See päev jääb mulle eluks ajaks meelde!”

Kristjan, 15

IGATSUS KAASLASE JÄRELE

Kui 7–8-aastased poisid-tüdrukud mängivad veel meeleldi koos, siis 10–12-aastased eelistavad samasooliste seltskonda. Tüdrukutel on tunne, et poisid on lapsikud. Poiste arvates on tüdrukud uhked ja ninakad. Paari aasta pärast tuntakse taas tõmmet, kuna poiste seksuaalne areng jõuab tüdrukute omale järele. Suhe vanematega võib muutuda emotsionaalselt kaugeks, tahetakse olla mõne eakaaslaste kamba liige ja liigutakse ringi grupikestena. Noor **tunneb lähedusvajadust ning südames ebamäärast igatsust**, mis ajapikku toob kaasa armumise kellessegi, kes on päriselt olemas (näiteks klassivend, naabritüdruk, trennikaaslane jne). Algukses võidakse väljavalitut kanda südames ja alles mõne aja möödudes usaldatakse see saladus mõnele sõbrale.

Siiani ei ole teada, kuidas kujunevad inimese seksuaalsed eelistused. Millest tuleb see, kas tuntakse emotsionaalset ja seksuaalset külgetõmmet vastassoo (heteroseksuaalsus*), omasoo (homoseksuaalsus) või mõlema soo esindajate (biseksuaalsus*) suhtes?

Enamik uurimusi kinnitab, et seksuaalset orientatsiooni mõjutavad nii bioloogilised (näiteks hormoonid) kui ka sotsiaalsed (näiteks kasvatus, elukogemused) tegurid. Oluline on teada, et murdeas võib esineda kiindumust nii oma- kui ka vastassooliste suhtes, mille baasilt ei saa teha lõplikke järeldusi seksuaalse eelistuse kohta.

„Minu oma!”

KUI TÕSINE ON TEIE SUHE?

Järgnev test aitab teil paremini mõista, kui tõsine on teie praegune armastussuhe. Lugege iga väide hoolikalt läbi ning valige igale lausele 7-palliliselt skaalalt sobiv punktide arv. Kirjutage numbrid paberile, et need hiljem kokku liita. Õigeid ja valesid vastuseid ei ole!

EI OLE ÜLDSE NÕUS

TÄIELIKULT NÕUS

1

2

3

4

5

6

7

1. Ma olen tunnistanud oma sõpradele, et armastan teda.
2. Me oleme rääkinud ühistest tulevikuplaanidest.
3. Ma olen talle öelnud, et tahan temaga abielluda.
4. Temaga koos olles tunnen ennast kõige õnnelikumana.
5. Minu jaoks on väga oluline, et me koos oleme.
6. Ma ei kujuta enda tulevikku kellegi teisega ette.
7. Mitte keegi teine ei suuda nii hästi minu vajadusi rahuldada, nagu tema seda teeb.
8. Endast ja temast rääkides kasutan sõna „meie“.
9. Ma loodan mitmes asjas tema abile.
10. Vaatamata võimalikele tulevikuraskustele tahan, et see suhe temaga kestaks.

Liitke punktid kokku. Mida väiksem on teie punktisumma (miinimum on 10 punkti), seda vähem te olete praegusel hetkel pühendunud oma suhtele. Mida kõrgem on punktide skoor (maksimum 70 punkti), seda tõsisemalt suhet võtate. Keskmist pühendumist näitab 40-punktiline summa.

Allikas: Knox, Schacht, 2005

KOKKUVÕTE

Seksuaalsust saab käsitleda kitsamas tähenduses, samastades seda seksuaalvahekorraga, ja laiemalt – hõlmates selle alla nii kehalised, tunnetuslikud kui ka käitumuslikud tegurid. Inimese suhtumine seksuaalsusesse sõltub tema vanusest, soost, kogetud elusündmustest, suhetest teistega, kultuurist, ajastust, usulistest ja eetilistest tõekspidamistest. Üldjoontes saab välja tuua kolm seksuaalsust puudutavat mõtteviisi: absolutistlik, relativistlik ja hedonistlik.

Inimese seksuaalne areng algab juba enne sündi. Seksuaalset eneseleidmist mõjutavad oluliselt lapse ja ema (hooldaja) vaheline side varases lapseeas, kasvatus ja ühiskonnas levinud arusaam mehe ja naise soorollist.

KÜSIMUSED

1. Millised sündmused ühiskonnas on teie arvates mõjutanud Eesti noorte suhtumist seksuaalsusesse? Selgitage, kuidas.
2. Mida tähendab teie jaoks väljend „seks kui äri“?
3. Milles väljendub seksuaalsus lapseeas? Selgitage.
4. Selgitage, kuidas mõjutab kehataju inimese seksuaalsust.

Endale mõtlemiseks

1. Seksuaalse arengu kaardistamine: millised sündmused lapsepõlvest tänaseni on mõjutanud teie seksuaalset arengut ja eneseleidmist?

ÜLESANDED

1. Kuidas suhtutakse seksuaalsusesse?

Tooge alljärgnevast loetelust välja ja põhjendage:

 - a) mida noored võivad teie arvates avalikkuse ees vabalt väljendada, st mis on ühiskondlikult vastuvõetav,
 - b) mida tuleb noortel kehtivate ühiskondlike normide pärast teie arvates varjata. *seks, armastus, tundelisus, suudlemine, puudutamine, armukadedus, truudusetus, sõltumatus, sõltuvus*
2. Kas nõustute väitega või mitte? Kommenteerige.
 - Seksuaalsus tuleb inimese ellu koos suguküpseks saamisega.
 - Arstimängudes osalemine lapseeas viitab varajastele seksuaalsuhetele tulevikus.
 - Eneserahuldamine muudab inimese seksuaalselt aktiivsemaks.
 - Soorolli omandamisele avaldab mõju meedias kujutatud naise- ja meheideaal.
 - Noormees ja neiud tunnevad võrdselt huvi oma seksuaalsuse vastu.
 - Seksuaalne orientatsioon kandub edasi vanematelt lastele.
 - Usaldus, lugupidamine ja üksteisest hoolimine on olemas vaid heteroseksuaalses suhtes.
 - Homoseksuaalsetel paaridel peaks olema õigus lapsendamisele.
 - Noorukieas tuleb kindlasti leida endale kaaslane ja luua lähedane suhe.